

*Prawa Człowieka
w Odniesieniu
do Osób
z Niepełnosprawnością
Intelektualną*

Raport krajowy
POLSKA

STYCZEŃ 2002

Niniejszy dokument został przygotowany i wydany przez

Inclusion Europe
Europejskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych Intelektualnie i ich Rodzin
oraz
Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym

Niniejszy dokument został
przygotowany i wydany przez:

Inclusion Europe
- Europejskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych
Intelektualnie i ich Rodzin

Inclusion Europe

oraz

Polskie Stowarzyszenie na Rzecz
Osób z Upośledzeniem Umysłowym

Adres do korespondencji:

Inclusion Europe
- The European Association of Societies of Persons
with Intellectual Disability and their Families

Galleries de la Toison d'Or
29 Chaussée d'Ixelles #393/32
1050 Bruxelles - Belgium
tel.: +32-2-502 28 15, fax: +32-2-502 80 10
e-mail: secretariat@inclusion-europe.org www.inclusion-europe.org

Polskie Stowarzyszenie na Rzecz
Osób z Upośledzeniem Umysłowym

02-639 Warszawa, ul. Głogowa 2b
tel.: (0-22) 848-82-60, 646-03-14, fax: (0-22) 848-61-62
e-mail: wyzwanie@free.ngo.pl www.psouu.org.pl

*Badania przeprowadzone przez studentów sekcji organizacji
pozarządowych Kliniki Prawa przy wydziale Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warszawskiego pod kierownictwem Małgorzaty Szeroczyńskiej.*

Opracowanie wersji polskiej:
Małgorzata Szeroczyńska, Jarosław Parczewski

Druk:
DG-Graf, Warszawa tel.: (22) 843-41-62

© Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym

ISBN 83-917543-1-6

Niniejszy dokument powstał przy współpracy finansowej Wspólnoty Europejskiej
oraz dzięki dofinansowaniu ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

Stanowisko w nim przedstawione jest stanowiskiem Inclusion Europe i Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz
Osób z Upośledzeniem Umysłowym i może nie odzwierciedlać oficjalnego stanowiska Wspólnoty Europejskiej.

Spis treści

Streszczenie	5
Wstęp	7
Opis kraju	9
Źródła danych dla celów raportu	9
Definicje niepełnosprawności intelektualnej	9
Podnoszenie świadomości (Zasada 1 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ)	10
Opieka medyczna (Zasada 2 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ).....	11
Rehabilitacja (Zasada 3 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ).....	13
Oparcie społeczne (Zasada 4 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ)	14
Dostępność (Zasada 5 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ)	16
Edukacja (Zasada 6 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ)	17
Praca (Zasada 7 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ)	19
Zabezpieczenie społeczne (Zasada 8 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ)	21
Życie rodzinne i nietykalność cielesna (Zasada 9 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ)	22
Kultura (Zasada 10 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ)	25
Sport i rekreacja (Zasada 11 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ)	25
Religia (Zasada 12 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ)	26
Organizacje pozarządowe osób niepełnosprawnych (Zasada 18 Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ)	27
Domy Pomocy Społecznej	28
Rekomendacje	31
Załączniki	

Streszczenie

Europejska Inicjatywa na Rzecz Demokracji i Praw Człowieka Komisji Europejskiej współfinansuje projekt Inclusion Europe pt. „Rozwój Praw Człowieka w odniesieniu do Osób Niepełnosprawnych Intelaktualnie w Społeczeństwie Cywilnym“. Partnerami projektu jest osiem organizacji działających na rzecz osób niepełnosprawnych intelektualnie z Bułgarii, Czech, Estonii, Węgier, Macedonii, Polski, Rumunii i Słowenii.

Celem projektu jest wzmocnienie politycznych możliwości organizacji pozarządowych z krajów partnerskich poprzez zapewnienie im aktywnego udziału w procesie podejmowania decyzji i wprowadzenie ich w Europejską Politykę Niepełnosprawności. Projekt ma posłużyć również do podniesienia świadomości rządów, na poziomie narodowym i europejskim, o życiu osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Prezentowany Raport Krajowy jest jednym z głównych rezultatów projektu. Opiera się on na badaniach przeprowadzonych przez Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób Upośledzonych Umysłowo - PSOUU - przy profesjonalnej współpracy Inclusion Europe i Holenderskiego Instytutu Opieki i Dobrobytu (NIZW). NIZW wypracował metodologię i wytyczne badań na użytek niniejszego raportu.

Każdy rozdział raportu opisuje legislację, politykę rządu, informacje statystyczne, spojrzenie organizacji pozarządowych i poglądy osób niepełnosprawnych intelektualnie oraz ich rodzin na omawiane tematy. Z raportu można wywnioskować, które prawa zostały zaadoptowane przez polski rząd i na jakim etapie są prace implementacyjne.

Raport Krajowy prezentuje sytuację osób niepełnosprawnych intelektualnie w Polsce, gdzie większość dzieci i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną nie jest zintegrowana ze społeczeństwem. Ponadto są często traktowani jak chorzy psychicznie i potencjalnie niebezpieczni. Problematyki niepełnosprawności intelektualnej brak tak w legislacji dotyczącej zdrowia psychicznego jak i w działalności rządowej dotyczącej niepełnosprawności. Dostępność do opieki medycznej i do wczesnej interwencji jest bardzo utrudniona. Dostęp do szkolnictwa ogólnego jest ograniczony, a szkolnictwo specjalne ma bardzo izolacyjny charakter.

Pewne trendy reformatorskie można zauważyć w

prawie regulującym duże placówki pobytowe. Rzeczywistość jest niestety odmienna: instytucje te są ciągle starego typu - zamknięte, przeludnione, organizujące życie grupowo, gdzie mieszkańcy spędzają czas nic nie robiąc, izolowani od otwartego środowiska i życia społecznego. W większości instytucji, osoby z niepełnosprawnością intelektualną w różnym wieku i o różnych stopniach niepełnosprawności żyją wspólnie. Poza tym niektóre instytucje również przyjmują osoby chore psychicznie oraz stare. Rezydenci tych instytucji nie mają zapewnionej prywatności, a wielu traci kontakt z rodzinami. Instytucje te powinny być zorganizowane tak aby zapewnić rezydentom bezpieczne życie z zapewnieniem godności, prywatności, niezależności i rozwoju ich osobowości i autonomii adekwatnie do ich możliwości.

Z powodu jednolitego charakteru legislacji regulującej system opieki medycznej, często są pomijane specyficzne potrzeby osób niepełnosprawnych intelektualnie, co powoduje trudności z przestrzeganiem praw pacjenta. Nie ma planu rządowego szkolenia medycznego i paramedycznego personelu zapewniającego wiedzę i umiejętności do właściwego poradnictwa dla osób niepełnosprawnych intelektualnie i ich rodzin, ani programu zapewniającego właściwe wykształcenie i wyekwipowanie (w sprzęt medyczny, rehabilitacyjny i wspierający) odpowiedniego personelu zapewniającego opiekę medyczną osobom niepełnosprawnym intelektualnie. Regionalna Służba Zdrowia, główny dystrybutor opieki zdrowotnej, często kontraktuje niewystarczającą liczbę i ubogi zestaw zabiegów medycznych. Zazwyczaj aby otrzymać pomoc medyczną osoby niepełnosprawne intelektualnie muszą czekać tygodniami jeśli nie miesiącami. Przypadki złej i niewystarczającej diagnostyki niepełnosprawności i prawie całkowity brak natychmiastowej reakcji rehabilitacyjnej na pierwsze oznaki niepełnosprawności są bardzo częste.

Brak jest kompleksowego, wielodyscyplinarnego i ciągłego planowania rehabilitacyjnego, adaptowanego do indywidualnych potrzeb niepełnosprawnych osób w różnym wieku. Większość centrów rehabilitacji jest prowadzona przez organizacje pozarządowe, które nie posiadają uregulowanego statusu prawnego ani stałego finansowania ze środków publicznych. Nie ma programów rehabilitacyjnych dla dorosłych. Grupy rehabilitacyjne, warsztaty terapii zajęciowej i działania re-

Raport Krajowy prezentuje sytuację osób niepełnosprawnych intelektualnie w Polsce, gdzie większość dzieci i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną nie jest zintegrowana ze społeczeństwem. Ponadto są często traktowani jak chorzy psychicznie i potencjalnie niebezpieczni.

habilitacji społecznej są organizowane przede wszystkim przez organizacje pozarządowe i dostępne dla nielicznych.

Co do samorządowej opieki społecznej dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, to unormowania prawne nie odpowiadają świadczeniom i usługom otrzymywanym w rzeczywistości. Samorządy są odpowiedzialne za finansowanie mieszkalnictwa chronionego, gdzie osoby niepełnosprawne mogłyby żyć niezależnie, z dostosowanym wsparciem. Jednakże mieszkalnictwo chronione dla osób niepełnosprawnych intelektualnie w rzeczywistości nie istnieje. Nie ma również asystentów osobistych jako formy wspierania. Samorządy dysponują 291 dziennymi ośrodkami wsparcia, z których korzysta 8.175 osób niepełnosprawnych intelektualnie i chorych psychicznie. Organizacje pozarządowe dysponują ok. 100 centrami, z których korzysta 3000 osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Kolejnym problemem w Polsce jest dostępność. Nie ma regulacji prawnych zapewniających osobom niepełnosprawnym pełny dostęp do środowiska fizycznego i informacji. Nie ma informacji rządowych czy pozarządowych w języku „łatwym do czytania”. Rząd nie ma żadnej polityki dotyczącej dostępności informacji i komunikacji. Nie są publikowane przewodniki i inne materiały informacyjne dla osób niepełnosprawnych intelektualnie, mimo iż kilka organizacji pozarządowych wniosło o to.

Ustawa o systemie edukacji stwierdza, że specjalna i integracyjna edukacja jest organizowana dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami, np. dla tych którzy potrzebują specjalnej edukacji lub wiedzy o specjalnej metodyce pracy. Mimo to dzieci niepełnosprawne intelektualnie są rzadko umieszczane w szkołach integracyjnych. Utrzymują się w nich do czwartej klasy, dzięki pomocy rodziców, a kiedy nie mogą dać sobie rady dalej, nauczyciele wymuszają na rodzicach umieszczenie dziecka w szkole specjalnej. Rodzice nie mają możliwości uczestniczenia w procesie edukacji, nauczyciele blokują ich inicjatywy ponieważ obawiają

się stracić monopol. Nie ma specjalnych programów indywidualnych dla osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Osoby niepełnosprawne intelektualnie stają przed dużym problemem jeśli chodzi o pracę. Nie ma żadnych realnych możliwości zatrudnienia na otwartym rynku. Rząd wspiera zakłady pracy chronionej jako główne remedium na zapewnienie zatrudnienia osobom niepełnosprawnym. Jednakże osoby z głębszymi upośledzeniami raczej rzadko znajdują zatrudnienie w takich miejscach. Samorządy nie prowadzą aktywnej polityki na polu zatrudniania osób niepełnosprawnych. Prawie połowa osób niepełnosprawnych intelektualnie kończy naukę w specjalnych zasadniczych szkołach zawodowych (starych i nieadekwatnych do potrzeb współczesnego rynku), ale nie znajduje później pracy. A ci, którzy ją znajdują zazwyczaj tracą ją po trzech miesiącach.

Rozdział odnoszący się do organizacji osób niepełnosprawnych odkrywa dwa główne problemy, przed którymi stoją organizacje pozarządowe w Polsce: słaba kooperacja z rządem (i konsekwentne ograniczenie wpływu na politykę rządu w ważnych dziedzinach) i problem z trudnym dostępem do finansów publicznych albo innego wsparcia finansowego. Jest to spowodowane głównie tym, iż status organizacji non-profit w Polsce nie został jeszcze uregulowany.

Ostatni rozdział Raportu Krajowego przedstawia rekomendacje dla polskiego rządu, władz lokalnych i międzynarodowych, społeczności oraz instytucji finansujących oraz możliwych krokach do podjęcia w celu wprowadzenia i implementacji odpowiednich uregulowań legislacyjnych. Pośród rzeczy, które trzeba zrobić na pierwsze miejsce wysuwa się Narodowy Program Wyrównywania Szans Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną i Wsparcie Rodzin Osób Niepełnosprawnych.

Inclusion Europe głęboko wierzy, że raport ten zapewni decydentom odpowiednie zaplecze informacji i że rekomendacje ukażą podstawowe kroki do pełnego rozpoznania i realizacji praw człowieka osób niepełnosprawnych intelektualnie w Polsce.

Wstęp

Projekt Inclusion Europe pt. „Rozwój Praw Człowieka w odniesieniu do Osób Niepełnosprawnych Intelktualnie w Społeczeństwie Cywilnym“ skupił osiem organizacji pozarządowych z Bułgarii, Czech, Estonii, Węgier, Macedonii, Polski, Rumunii i Słowenii. Celami projektu są:

- ▶ wzmocnienie możliwości politycznych organizacji pozarządowych i zapewnienie większego ich udziału w procesie podejmowania decyzji dotyczących osób z niepełnosprawnością intelektualną,
- ▶ przedstawienie organizacji pozarządowych zainteresowanych Europejską Polityką Niepełnosprawności i upewnienie się, że osoby niepełnosprawne intelektualnie z Centralnej i Wschodniej Europy są jej częścią,
- ▶ podnoszenie świadomości rządów, na narodowym i europejskim poziomie, w zakresie praw człowieka osób z niepełnosprawnością intelektualną w Europie Centralnej i Wschodniej.

Niniejszy Raport Krajowy prezentuje rezultaty badań przeprowadzonych w Polsce na temat stanu implementacji Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ w roku 2001.

Celem niniejszego raportu nie jest tylko prezentacja obecnej sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce, ale również przedstawienie rządowi Polskiemu zaleceń na dalszą implementację praw i regulacji. Rozdziały Raportu odzwierciedlają kolejność Standardowych Zasad ONZ, które są akceptowaną w wymiarze światowym podstawą istnienia usług i legislacji dla osób niepełnosprawnych.

Problem niepełnosprawności intelektualnej ginie w ustawodawstwie dotyczącym zdrowia psychicznego oraz w działaniach władz publicznych nakierowanych globalnie na niepełnosprawność traktowaną en bloc. Brak jest wiarygodnych danych w tej dziedzinie. Władze państwowe w zasadzie nie prowadzą polityki w kierunku podnoszenia świadomości społeczeństwa odnośnie tego zagadnienia. Stosunek społeczeństwa jest generalnie nacechowany uprzedzeniami, malejącymi w miarę nawiązywania bliższych kontaktów z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie.

Zapisy ustawowe regulujące dziedzinę rehabilitacji rozumianej jako fizjoterapia, terapia psychologiczna, wczesna interwencja, terapia zajęciowa, przygotowanie zawodowe pomieszczone są w trzech różnych ustawach. Nie są powiązane w system, zwłaszcza dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Bardzo trudny jest dostęp do specjalistycznej opieki zdrowotnej różnego rodzaju oraz świadczeń z zakresu wczesnej interwencji. Władze państwowe nie prowadzą dale-

kosieżnej, kompleksowej polityki społecznej w tym zakresie. Działania natomiast podejmują tu organizacje pozarządowe, ale w stopniu, który nie gwarantuje powszechności i łatwego dostępu, gdyż nie dysponują one stabilnymi środkami finansowymi.

Całkowicie brak jest asysty osobistej. Rodziny objęte są bardzo niewielką pomocą finansową, mimo, iż to głównie one ponoszą wszelkie ciężary wynikające z opieki nad osobą niepełnosprawną intelektualnie.

W rzeczywistości tylko nieliczne osoby z niepełnosprawnością intelektualną, i to lżejszego stopnia, otrzymują wsparcie, które umożliwia im prowadzenie aktywnego życia w otwartym środowisku. Całkowicie brak jest asysty osobistej. Rodziny objęte są bardzo niewielką pomocą finansową, mimo, iż to głównie one ponoszą wszelkie ciężary wynikające z opieki nad osobą niepełnosprawną intelektualnie. Ogromną aktywność na polu tworzenia wsparcia społecznego wykazują natomiast organizacje pozarządowe. Prowadzą one punkty informacyjne, grupy wsparcia, poradnictwo, różnorodne placówki dzienne oraz hostele - chronione mieszkania grupowe w integracji, które są alternatywą dla zamkniętych, całodobowych instytucji opiekuńczych, transport, miejsca krótkiego pobytu, wyjazdowe formy rekreacyjne umożliwiające rodzicom regenerację sił.

Brak jest ustawodawstwa zapewniającego realizację zasady powszechnej dostępności środowiska dla osób niepełnosprawnych, a także dostępu do informacji. Mimo to następuje powolna poprawa w znoszeniu barier architektonicznych i urbanistycznych, natomiast rząd nie prowadzi w zasadzie polityki w kierunku zapewnienia dostępu do informacji, zwłaszcza dla osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Podstawy prawne edukacji w Polsce zapewniają wszystkim dzieciom ze stwierdzoną w badaniu niepełnosprawnością intelektualną, bez względu na stopień upośledzenia, możliwość edukacji i to traktowanej jako spełnianie obowiązku szkolnego, oraz uzyskiwania dodatkowej specjalistycznej pomocy w celu poprawy rozwoju. Mogą uczyć się i wychowywać w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych - masowych, integracyjnych oraz specjalnych. W rzeczywistości zdarza się, że dzieci tylko zaniedbane wychowawczo trafiają do szkół specjalnych, a dzieci lekko niepełnosprawne, trudne wychowawczo - do szkół dla głębiej niepełnosprawnych. Nie wszystkie dzieci z głębszym stopniem niepełnosprawności intelektualnej, zwłaszcza wielorako niepełnosprawne, zwłaszcza zamieszkałe na wsi, są objęte nauką, wiele nie otrzymuje dodatkowej specja-

listycznej pomocy z powodu braku środków i wykwalifikowanej kadry. Dzieci z niepełnosprawnością intelektualną rzadko uczą się w integracji, w której w dodatku nie zapewnia im się odpowiedniego wsparcia. Stale jeszcze duża grupa dzieci uczy się w domu, co pozbawia je kontaktów z rówieśnikami i zubaża środowisko edukacyjne.

Tylko ok. 25% osób niepełnosprawnych w wieku najwyższej aktywności zawodowej (25-49 lat) jest zatrudnionych, podczas gdy wśród reszty pracujących w

Nie wszystkie dzieci z głębszym stopniem niepełnosprawności intelektualnej, zwłaszcza wielorako niepełnosprawne, zwłaszcza zamieszkałe na wsi, są objęte nauką, wiele nie otrzymuje dodatkowej specjalistycznej pomocy z powodu braku środków i wykwalifikowanej kadry.

tej kategorii wiekowej aktywnych zawodowo jest ponad 76%. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną na rynku pracy są w najtrudniejszej sytuacji, a osoby głębiej upośledzone generalnie nie pracują. Brak jest jasnego, zwartego systemu preorientacji, szkolenia i poradnictwa zawodowego, pośrednictwa pracy, połączonego ze wspieraniem w toku pracy na otwartym rynku oraz w systemie chronionym dla osób z umiarkowanym i znacznym stopniem niepełnosprawności w ogóle, a z niepełnosprawnością intelektualną w szczególności. Nie rozwijają się zakłady aktywności zawodowej utworzone specjalnie dla zatrudniania osób znacznie niepełnosprawnych.

Ustawodawstwo gwarantuje wszystkim osobom niepełnosprawnym pomoc w zabezpieczeniu egzystencji. Jednak wysokość tej pomocy jest absolutnie niewystarczająca i w żadnym razie nie pozwala nie tylko na pokrycie wydatków związanych z niepełnosprawnością, ale nawet - na najskromniejsze życie.

Ustawodawstwo, z intencją ochrony interesów osób z niepełnosprawnością intelektualną, dysponuje instrumentem ubezwłasnowolnienia, który ogranicza możliwości praktykowania przez te osoby samodzielności. Małżeństwa osób głębiej upośledzonych są rzadkością, nie tylko z powodu coraz częstszego ubezwłasnowolnienia tych osób, ale także z powodu postaw rodzin i personelu placówek totalnie opiekuńczych. Brak jest poradnictwa w sprawach małżeńskich, rodzicielskich i intymnych dla rodzin oraz samych osób niepełnosprawnych.

Przy znacznie ograniczonej dostępności powszechnych placówek edukacyjnych, izolacyjnym charakterze placówek kształcenia specjalnego, przy powszechnej wśród głębiej niepełnosprawnych intelektualnie bierności zawodowej, aktywność kulturalna jest jedną z niewielu, które umożliwiają im kontakty społeczne na płaszczyźnie otwartego społeczeństwa. Jednakże władze publiczne finansują działalność kulturalną tylko w niewielkim zakresie.

Sport, turystyka i inne formy rekreacji nie są objęte żadnymi programami publicznymi. W niewielkim zakresie dofinansowywane są inicjatywy organizacji pozarządowych w tych dziedzinach.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają możliwość uczestniczenia w życiu kościoła i wspólnot parafialnych. Formy, w których udział ten jest organizowany mają najczęściej charakter specjalny, nie integracyjny.

W prawie dotyczącym standardów w domach pomocy społecznej można dostrzec dążenie do fizycznej, bytowej normalizacji. W rzeczywistości jednak wciąż są to placówki opiekuńcze starego typu, przepełnione, zunifikowane, organizujące życie grupowo, w których mieszkańcy głównie spędzają czas beczynnie, w izolacji od otwartego otoczenia i życia społecznego. Trochę więcej swobody mają tylko nieliczni, najlżej niepełnosprawni, a część dzieci objętych jest edukacją, choć w systemie izolacyjnym.

Zestawienie istniejących podstaw legislacyjnych z poziomem świadomości organów władzy odpowiedzialnych za ich realizację i z oceną tych działań przez opiekunów osób niepełnosprawnych oraz same osoby niepełnosprawne - czyli obywateli, których jakość życia zależy od stopnia korzystania z przysługujących im uprawnień - daje dramatyczny obraz przepaści pomiędzy literą prawa a realnymi szansami życiowymi osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Mimo, iż istnieje *Prawo o stowarzyszeniach*, status organizacji pozarządowych, które podejmują się realizacji zadań publicznych ale mają charakter non-profit, zwłaszcza w dostępie do finansów publicznych, nie jest uregulowany. Szczególnym hamulec we wprowadzaniu zmian jest absolutnie niedostateczna współpraca i brak partnerskich relacji pomiędzy wszystkimi organami władzy państwowej a organizacjami pozarządowymi reprezentującymi interesy osób niepełnosprawnych i ich rodzin. Jednocześnie większość działań na rzecz osób niepełnosprawnych, w tym i zadań ciągłych, inicjują i prowadzą te właśnie organizacje.

Krystyna Mrugalska
Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób
z Upośledzeniem Umysłowym

Opis kraju

Polska jest państwem leżącym w Centralnej Europie, o powierzchni 312.685 km² i ok. 39 milionach mieszkańców. Jest republiką demokratyczną o ustroju parlamentarnym. Obecna Konstytucja została uchwalona w 1997 roku w referendum powszechnym.

Naród polski jest dość jednorodny z punktu widzenia etnicznego. Nieliczne mniejszości narodowe stanowią jedynie niewielki procent populacji (ok. 1 miliona mieszkańców). Do największych należą: Niemcy (550 tys.), Ukraińcy (400 tys.) i Białorusini (300 tys.). Polacy są także jednorodni pod względem religijnym - ok. 90% mieszkańców deklaruje się jako przedstawiciele wyznania katolickiego.

W Polsce znajdują się 42 miasta mające powyżej 100.000 mieszkańców, jednakże 38% ludności zajmuje się rolnictwem. Do typowo rolniczych regionów należą wschodnie połacie Polski. Średnia długość życia wynosi 68 lat dla mężczyzn i 76 lat dla kobiet. Śmiertelność niemowląt kształtuje się na poziomie 15%. Szacuje się, iż odsetek osób niepełnosprawnych w społeczeństwie wynosi 14% (wielkość ta uznawana jest jednak za zawyżoną, na co podaje się liczne dowody), natomiast osoby niepełnosprawne intelektualnie stanowią około 0,8% populacji generalnej, tzn. ok. 210.000 osób (bez roczników powyżej 60 roku życia, gdyż osoby te w znacznej mierze poniosły śmierć w czasie II Wojny Światowej).

Źródła danych dla celów Raportu

Opisany stan prawny jest obowiązujący na koniec maja 2001 r. W celu zapoznania się z polityką władz publicznych zostały przeprowadzone wywiady z przedstawicielami rządu, w tym z: przedstawicielami Biura Rzecznika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwa Edukacji Narodowej, Rzecznika Praw Obywatelskich, pracownikami ZUS oraz Kas Chorych. Dane dotyczące budżetu oraz informacji statystycznych pochodzą z oficjalnych źródeł rządowych. Ponadto wybranych zostało pięć miejscowości w celu zebrania danych na poziomie lokalnym: Warszawa, Elbląg, Jarosław, Łuków i Katowice.

Miasta te zostały dobrane ze względu na swoją różnorodność, tak dotyczącą wielkości, jak i położenia geograficzno-gospodarczego. W każdej miejscowości przeprowadzono wywiady z przedstawicielami władz

samorządowych: członkami Rad lub Zarządów, pracownikami Ośrodków Pomocy Społecznej lub PCPR-ów. Wywiady z organizacjami pozarządowymi zostały przeprowadzone na poziomie organizacji ogólnopolskiej - z prezesem Zarządu Głównego Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym - Krystyną Mrugalską, a na poziomie lokalnym - z przedstawicielami Zarządów Kół tego Stowarzyszenia w pięciu wyżej wymienionych miejscowościach. Ponadto w miejscowościach tych rozmawiano z rodzicami osób niepełnosprawnych intelektualnie, a także z samymi tymi osobami - w sumie z około 100 osobami. Odwiedzono również trzy domy pomocy społecznej mające ponad stu mieszkańców: w Międzylesiu, Tolkmicku i Jarosławiu. Podczas wizyty i zwiedzania tych domów przeprowadzono wywiady z ich dyrektorami.

Definicje niepełnosprawności intelektualnej (Ministerstwa Edukacji Narodowej)

Polska przyjęła sformułowane przez WHO definicje oraz stopnie niepełnosprawności intelektualnej. Niepełnosprawność intelektualna oznacza istotnie niższy od przeciętnego poziom funkcjonowania intelektualnego powstały w wieku rozwojowym, związany z zaburzeniami w tempie dojrzewania, procesach uczenia się oraz przystosowania społecznego. Określa się cztery stopnie niepełnosprawności intelektualnej: *lekki*, *umiarkowany*, *znaczny* i *głęboki* (WHO). Kwalifi-

kacja ta używana jest dla celów edukacyjnych. Przy orzekaniu o stopniu niepełnosprawności, w odniesieniu do wszystkich rodzajów niepełnosprawności, dla celów zatrudnieniowych, rentowych i pozarentowych stosuje się trzy stopnie niepełnosprawności: *lekki*, *umiarkowany* i *znaczny*.

Ocenie poddawane są: zdolność do podjęcia pracy i niezbędne do tego warunki oraz zdolność do samodzielnej egzystencji i rodzaje potrzebnego wsparcia.

Podnoszenie świadomości społecznej (Zasada 1)

Niepełnosprawność intelektualna ginie w ustawodawstwie dotyczącym zdrowia psychicznego, pomocy społecznej i rehabilitacji oraz w działaniach władz publicznych nakierowanych globalnie na niepełnosprawność traktowaną en bloc. Stosunek społeczeństwa jest nacechowany uprzedzeniami. Konieczne jest zwiększenie świadomości na temat niepełnosprawności w mediach, edukacji, organach samorządu terytorialnego, elitach władzy.

Niepełnosprawność intelektualna jest ujmowana zgodnie z prawem polskim jako zaburzenie psychiczne, dlatego przepisy dotyczące podnoszenia świadomości społecznej w tym zakresie mieszczą się w aktach regulujących promocję zdrowia psychicznego. Zgodnie z *ustawą o ochronie zdrowia psychicznego* organy administracji rządowej i samorządowej oraz in-

Państwa powinny podjąć działania w celu podniesienia poziomu świadomości społeczeństwa na temat osób niepełnosprawnych, ich praw, potrzeb, możliwości i wkładu w życie społeczne.

Zasada 1. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

stytucje do tego powołane mają za zadanie kształtowanie wobec osób z zaburzeniami psychicznymi (czyli też z niepełnosprawnością intelektualną) właściwych postaw społecznych. Działalność ta polega m.in. na wprowadzaniu zagadnień ochrony zdrowia psychicznego do programu przygotowania zawodowego osób zajmujących się wychowaniem, nauczaniem, resocjalizacją, leczeniem i opieką, zarządzaniem i organizacją pracy oraz organizacją wypoczynku, na podejmowaniu badań naukowych służących umacnianiu zdrowia psychicznego i zapobieganiu zaburzeniom psychicznym oraz na uwzględnianiu zagadnień zdrowia psychicznego w działalności publicznych środków masowego przekazu, a zwłaszcza w programach radiowych i telewizyjnych. Szczegółowe uregulowania w tym zakresie przewiduje *rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie sposobu organizowania i prowadzenia działalności w dziedzinie promocji zdrowia psychicznego i zapobiegania zaburzeniom psychicznym*. Niestety rozporządzenie to w praktyce nie jest wykorzystywane.

Ze strony rządu za podnoszenie świadomości ogółu społeczeństwa na temat niepełnosprawności odpowiedzialne jest Biuro Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych. Pełnomocnik patronuje również organizowaniu różnych imprez kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych mających na celu integrację. Wspiera działalność wydawniczą prowadzoną w tym zakresie przez organizacje pozarządowe. Utrzymuje

kontakty z mediami, inicjuje publikacje prasowe na temat niepełnosprawności, zaznajamiające ogół społeczeństwa z tą tematyką. Organizuje spotkania informacyjne z różnymi organizacjami, a także konferencje na temat niepełnosprawności. Brak jest na dzień dzisiejszy powszechnego programu edukacyjnego dotyczącego niepełnosprawności. Potrzeba takiego programu jest najwyraźniej widoczna w stosunku nauczycieli do osób z niepełnosprawnością intelektualną.

W bardzo małym zakresie istnieje współpraca organizacji pozarządowych z władzami, szczególnie z władzami lokalnymi, jeśli chodzi o podnoszenie świadomości społeczeństwa na temat osób z niepełnosprawnością intelektualną. Ogranicza się ona w zasadzie do niewielkiego wsparcia przy organizowaniu imprez kulturalnych. Władze są bardzo mało aktywne w zakresie podnoszenia świadomości społecznej na temat osób niepełnosprawnych intelektualnie, z inicjatywą wychodzą przede wszystkim organizacje pozarządowe. Z reguły władze tłumaczą się brakiem środków finansowych na wspieranie tego typu działalności, są też bardzo upolitycznione w podejmowaniu decyzji,

Władze są bardzo mało aktywne w zakresie podnoszenia świadomości społecznej na temat osób niepełnosprawnych intelektualnie, z inicjatywą wychodzą przede wszystkim organizacje pozarządowe.

preferując organizacje mające poparcie rządzącej partii politycznej, lub których członkami są lokalni politycy. Poza tym wśród władz lokalnych panuje brak świadomości odnośnie własnych kompetencji i obowiązków.

Liczne są uprzedzenia w stosunku do osób niepełnosprawnych intelektualnie. Są one uważane za psychicznie chore i potencjalnie niebezpieczne. Często są postrzegane jako łatwy cel i dlatego wyśmiewane, dręczone i napadane. Zrozumienie znajdują tylko w swoim środowisku i w wąskim gronie przyjaciół i rodziny. Wiele zależy od samych rodziców. Jeśli dzieci nie są izolowane i wiele czasu spędzają w otoczeniu innych ludzi, uczą się współżycia. Jednocześnie zdrowi przyzwyczajają się do osób niepełnosprawnych, uczą się

kontaktu, zrozumienia i tolerancji. Doskonałe efekty w zakresie zmieniania postaw społecznych daje wolontariat, zwłaszcza ludzi młodych, poświęcających swój czas aktywności wspólnej z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie, na zasadach relacji partnerskich. Okazuje do takiej aktywności wolontariackiej tworzą organizacje pozarządowe.

Wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych intelektualnie zależy od decyzji i konkretnych działań bardzo wielu ludzi, podejmowanych na różnych szczeblach władzy i polach życia społecznego - od rodziców, nauczyciela w szkole, w której się uczy dziecko, poprzez ekspedientkę w sklepie, w którym osoba niepełnosprawna robi zakupy, sędziego w sądzie rodzinnym, po radnych w samorządzie lokalnym, ministrów i parlamentarzystów. Ich świadomość co do istoty problemu, co do praw i potrzeb osób niepełnosprawnych intelektualnie ma wielki wpływ na kroki i decyzje, które podejmują, a w konsekwencji - na jakość życia niepełnosprawnych obywateli. Dlatego niezbędne jest działanie bardziej intensywne i skierowane

do różnych grup ludzi i instytucji: do uczniów, studentów, poszczególnych grup zawodowych, instytucji, urzędów, do ciał przedstawicielskich, a także do rodzin osób niepełnosprawnych, pracowników mediów i ogółu społeczeństwa. W tym celu trzeba przygotować szereg zróżnicowanych „kapsuł informacyjnych“, opartych na najnowszym podejściu do problemu, wiedzy oraz informacjach o możliwościach osób niepełnosprawnych intelektualnie i niezbędnych oraz istniejących dla nich formach wsparcia. Kapsuły powinny być dostosowane do różnych kategorii odbiorców i realizowane właściwymi dla nich kanałami (np. programy szkolne, programy dla studentów, programy telewizyjne, vademecum dla urzędnika, foldery dla członków ciał przedstawicielskich, otwarte wystawy prac osób niepełnosprawnych, masowe imprezy integracyjne itp.). Zadanie to powinny rozwinąć organizacje pozarządowe przy finansowym wsparciu środków budżetowych, sponsorów oraz funduszy pomocowych (np. z Unii Europejskiej), we współpracy z odpowiednimi organami (np. Ministerstwem Edukacji Narodowej).

Opieka medyczna (Zasada 2)

Na podstawie analizy prawa można by sądzić, że opieka medyczna dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, tak jak i dla reszty obywateli jest dostępna i wystarczająca. Jednak jednolite ustawodawstwo dotyczące opieki zdrowotnej i ubezpieczeń zdrowotnych powoduje, że zwiększone potrzeby osób niepełnosprawnych intelektualnie zostały pominięte, co sprawia, że ich prawa jako pacjentów są trudne do wyegzekwowania. Tylko organizacje pozarządowe prowadzą wielospecjalistyczną wczesną diagnostykę oraz rehabilitację bez ograniczeń wiekowych, ale brak jest ustalonych, stabilnych zasad jej finansowania.

Zgodnie z konstytucją każdy ma prawo do ochrony zdrowia. Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej osobom niepełnosprawnym. Ponadto *ustawa o ochronie zdrowia psychicznego* nakłada na wszystkie instytucje zobowiązane do ochrony zdrowia psychicznego obowiązek zapewnienia osobom z zaburzeniami psychicznymi wielostronnej i powszechnie dostępnej opieki zdrowotnej oraz innych form opieki i pomocy niezbędnych do życia w środowisku rodzinnym i społecznym. *Karta praw Osób Niepełnosprawnych*, która jest uchwałą Sejmu o charakterze intencyjnym, zwraca m.in. uwagę na uprawnienia wszystkich osób niepełnosprawnych do opieki medycznej, wczesnej diagnostyki, leczenia, rehabilitacji oraz zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, sprzęt rehabilitacyjny, a także środki pomocnicze, odpowiednio do rodzaju niepełnosprawności. Procedury sądowe zostały w prawie polskim przewidziane jedynie odnośnie sytuacji wymagających uzyskania zgody zastępczej. Brak natomiast procedury przewidującej sądowe nakazanie lekarzowi udzielenie konkretnego świadczenia medycznego.

Nie istnieją żadne systemy czy programy rządowe mające na celu wyposażenie personelu medycznego, ani innych osób zajmujących się osobami niepełnosprawnymi intelektualnie, w odpowiedni sprzęt medyczny, rehabilitacyjny, czy pomocniczy zapewniający im właściwą opiekę.

Państwa powinny zapewnić skuteczną pomoc medyczną osobom niepełnosprawnym.

Zasada 2. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

Ustawa o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym zapewnia wszystkim ubezpieczonym pokrycie kosztów leczenia w zakresie podstawowej i specjalistycznej opieki zdrowotnej. Ustawa nie rozróżnia osób sprawnych i niepełnosprawnych intelektualnie. Ubezpieczonymi na podstawie przepisów ustawy są osoby podlegające obowiązkowi ubezpieczenia zdrowotnego czyli uczniowie, studenci, pracownicy, emeryci, renciści, zarejestrowani bezrobotni, osoby pobie-

rające zasiłek stały lub rentę socjalną z pomocy społecznej, rolnicy itp., a także osoby ubezpieczające się dobrowolnie lub będące członkami rodziny osób ubezpieczonych, przy czym członkiem rodziny jest dziecko do 26 roku życia, jeśli się uczy, a w przypadku, gdy jest ono niepełnosprawne w stopniu znacznym - bez ograniczenia wieku. Może się jednak zdarzyć, że osoba niepełnosprawna intelektualnie nie będzie ubezpieczona zdrowotnie - jeśli będzie niepełnosprawna w stopniu lekkim, nie będzie się uczyła, ani pracowała, nie zostanie zarejestrowana jako bezrobotna, ani nie będzie przysługiwała jej stała pomoc finansowa z Ośrodka Pomocy Społecznej. Wtedy pozostaje jej ubezpieczyć się dobrowolnie i samodzielnie opłacać składki lub, gdy jej na to nie stać, skorzystać z pomocy finansowej z pomocy społecznej na pokrycie wydatków na świadczenia zdrowotne w publicznych zakładach opieki zdrowotnej, jeżeli dochód na rodzinę jest bardzo niski. Kasy Chorych, do których płacone są składki, kontraktują w Zakładach Opieki Zdrowotnej i u indywidualnych lekarzy usługi opieki zdrowotnej, z których następnie chorzy korzystają za darmo. Niektóre bardzo kosztowne świadczenia zdrowotne pokrywane są z budżetu państwa. Część ustawowo przewidziana jest jako pełnopłatna lub przynajmniej częściowo opłacana jest przez chorego. Powszechnie wiadomo, że Kasy Chorych kontraktują zbyt małą ilość świadczeń na dany region, często nawet doprowadzając do tego, że dane świadczenie nie jest wykonywane w ramach ubezpieczenia przez żaden zakład opieki zdrowotnej w regionie. Ponadto, aby uzyskać podstawowe świadczenie w ramach ubezpieczenia, trzeba oczekiwać na nie tygodniami, a nawet miesiącami. Taka sytuacja powoduje konieczność korzystania z prywatnych usług medycznych lub wręczania łapówek personelowi zakładów publicznych. Dotyczy to w szczególności osób niepełnosprawnych intelektualnie, szczególnie w stopniu głębokim i ze sprzężeniami. Oczywiście, żadne wyliczenia kwotowe, ani statystyki w tym zakresie nie istnieją. Nie jest wiadomo, jakiej wysokości koszty poniesiono na leczenie osób z niepełnosprawnością intelektualną finansowane przez Kasy Chorych z ubezpieczenia zdrowotnego obywateli.

Niedostępne są statystyki dotyczące długości życia osób niepełnosprawnych intelektualnie, ani śmiertelności dzieci niepełnosprawnych intelektualnie poniżej piątego roku życia.

Doświadczenia organizacji pozarządowych i rodziców w zakresie korzystania z systemu opieki zdrowotnej są złe. Podstawowy problem stanowi często nieprawidłowe lub późne rozpoznanie niepełnosprawności i brak działań medycznych przy pierwszych jej obja-

wach, gdyż wiedza pediatrów o problemie niepełnosprawności intelektualnej jest nikła, a dostęp do wszystkich rodzajów specjalistów bardzo trudny. Brak jest kontaktu z psychologiem. Wymaganie skierowań od lekarza pierwszego kontaktu, rzadka sieć opieki specjalistycznej (wymuszająca dalekie podróże do lekarza), limity świadczeń oraz długie okresy oczekiwania na wizytę dodatkowo pogarszają opiekę zdrowotną. Co więcej, im głębszy stopień niepełnosprawności, tym pomoc jest bardziej powierzchowna i mniej dostępna. Szczególnie bolesnym problemem, z którym często spotykają się osoby niepełnosprawne intelektualnie przy kontaktach ze służbą zdrowia, jest często wymagane przez lekarzy, jako warunek dostępności do świadczeń medycznych - wcześniejsze ubezwłasnowolnienie. Pracownicy służby zdrowia traktują osoby niepełnosprawne intelektualnie jako osoby niezdolne do podjęcia świadomej decyzji przez sam fakt niepełnosprawności (bez względu na jej stopień), dlatego chcą udzielać informacji jedynie opiekunowi prawnemu i od niego wymagają zgody na konkretny zabieg.

Aby zmienić tę sytuację, należy przede wszystkim poprawić funkcjonowanie całego systemu opieki me-

dycznej dla wszystkich obywateli. Specyficzne potrzeby osób z niepełnosprawnością intelektualną wymagają ponadto poprawy wiedzy lekarzy, zwłaszcza pediatrów, o niepełnosprawności intelektualnej i leczeniu sprzężonych z nią zaburzeń, zwiększenia liczby lekarzy neurologów i psychiatrów dziecięcych oraz poprawy informacji. Trzeba też wprowadzić procedury informowania rodziców o stwierdzonej u ich dziecka niepełnosprawności oraz kompleksowe, wielospecjalistyczne prowadzenie małych dzieci, a także uregulować zasady korzystania ze specjalistycznej opieki zdrowotnej oraz długotrwałej rehabilitacji osób niepełnosprawnych. Ponadto wymaga poprawy: możliwość korzystania przez osoby w poważnym stopniu niepełnosprawne intelektualnie z opieki szpitalnej i stomatologicznej oraz opieka medyczna w instytucjach opiekuńczych. System poprawiłoby również uregulowanie statusu organizacji pozarządowych „pożytku publicznego“ non-profit, które tworzą placówki rehabilitacyjne oraz uzyskanie ze strony Kas Chorych większego zrozumienia dla potrzeb osób niepełnosprawnych intelektualnie, a przez to - większej gotowości do podpisywania kontraktów z niepublicznymi podmiotami prowadzącymi rehabilitację kompleksową.

Podstawowy problem stanowi często nieprawidłowe lub późne rozpoznanie niepełnosprawności i brak działań medycznych przy pierwszych jej objawach, gdyż wiedza pediatrów o problemie niepełnosprawności intelektualnej jest nikła, a dostęp do wszystkich rodzajów specjalistów bardzo trudny. Brak jest kontaktu z psychologiem.

Rehabilitacja (Zasada 3)

Zapisy ustawowe regulujące dziedzinę rehabilitacji rozumianej jako fizjoterapia, terapia psychologiczna, wczesna interwencja, terapia zajęciowa, przygotowanie zawodowe nie są powiązane w system, zwłaszcza dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, które potrzebują różnego rodzaju rehabilitacji przez całe życie. Większość ośrodków rehabilitacji jest prowadzona przez organizacje pozarządowe, które nie posiadają jednak uregulowanego statusu prawnego i stałego źródła finansowania.

Według *Karty Praw Osób Niepełnosprawnych*, osoby niepełnosprawne intelektualnie, na równi z innymi rodzajami niepełnosprawności, posiadają prawo dostępu do wszechstronnej rehabilitacji mającej na celu adaptację społeczną oraz do pomocy psychologicznej, pedagogicznej i innej pomocy specjalistycznej umożliwiającej rozwój, zdobycie lub podniesienie kwalifikacji

Państwa powinny zapewnić usługi rehabilitacyjne osobom niepełnosprawnym po to, aby mogły one osiągnąć i utrzymywać optymalny poziom niezależności i funkcjonowania.

Zasada 3. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

ogólnych i zawodowych. Zgodnie z *ustawą o ochronie zdrowia psychicznego* dla osób niepełnosprawnych intelektualnie organizuje się rehabilitację leczniczą, zawodową i społeczną. Zgodnie z *ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*, organy władzy mają obowiązek zapewnić poradnictwo zawodowe uwzględniające ocenę zdolności do pracy oraz umożliwiające wybór odpowiedniego zawodu i szkolenia, stworzyć odpowiednie formy przygotowania zawodowego z uwzględnieniem perspektyw zatrudnienia, dobrać adekwatne miejsca pracy i odpowiednio je wyposażyć, a także określić środki techniczne umożliwiające lub ułatwiające wykonywanie pracy oraz w razie potrzeby - zapewnić przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze, sprzęt rehabilitacyjny itp. Zgodnie z *ustawą o systemie oświaty* podstawową formę kształcenia zawodowego dla młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną zapewniają specjalne szkoły zawodowe. Do podstawowych form rehabilitacji społecznej zalicza się zwłaszcza uczestnictwo w warsztatach terapii zajęciowej, turnusach rehabilitacyjnych oraz zespołach ćwiczeń fizycznych usprawniających psychoruchowo, rekreacyjnych i sportowych, a także w innych zespołach aktywności społecznej. Zadania związane z rehabilitacją niepełnosprawnych należą do zadań Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie. Jeśli natomiast chodzi o rehabilitację leczniczą to stanowi ona jedno z powszechnie dostępnych dla osób ubezpieczonych

świadczeń zdrowotnych. Stworzenie odpowiednich instytucji zapewniających wczesne rozpoznawanie zaburzeń rozwoju psychoruchowego u małych dzieci należy do obowiązków organów wojewódzkich. Rehabilitacja lecznicza ma być świadczona także w domach pomocy społecznej.

Według opinii organizacji pozarządowych i rodziców brak jest w działaniach finansowanych przez Kasy Chorych w placówkach publicznych form kompleksowej, wielospecjalistycznej, ciągłej i długookresowej rehabilitacji dostosowanej do potrzeb dzieci, młodzieży i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną. Chodzi zwłaszcza o kontakt w razie potrzeby z psychologiem, logopedą, terapeutą zajęciowym oraz fizjoterapeutą. W rzeczywistości kompleksowe podejście oraz ciągłość świadczeń, a także indywidualne programy, zapewniają tylko placówki niepubliczne, zakładane i prowadzone przez organizacje pozarządowe, głównie przez Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upo-

Prawie całkowity jest brak rehabilitacji dla osób dorosłych - zespoły rehabilitacyjne, warsztaty terapii zajęciowej, rehabilitacja społeczna, prowadzone są prawie wyłącznie przez organizacje pozarządowe i są dostępne dla niewielu osób.

śledzeniem Umysłowym. Powstawanie tych placówek wynika jednak z inicjatywy społecznej a nie z systemowego zaspakajania potrzeb. Jest uzależnione także od bardzo ograniczonych środków finansowych. W efekcie zaspokajana jest tylko niewielka część potrzeb.

Programy rządowe z zakresu rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną oparte na ich indywidualnych potrzebach nie istnieją.

Specjalnie utworzony dla celów rehabilitacji zawodowej fundusz celowy Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON), będący funduszem składkowym, finansuje między innymi organizowanie warsztatów terapii zajęciowej. W 2000 r. na rehabilitację zawodową wydano łącznie 1.154 milionów PLN (288 milionów €). Na rehabilitację społeczną (w tym na znoszenie barier architektonicznych,

warsztaty terapii zajęciowej i turnusy rehabilitacyjne) wydano 400 milionów PLN (100 milionów €).

Brak jest rzeczywistych konsultacji z organizacjami pozarządowymi co do potrzeb w wymiarze ilościowym i rodzajowym, jeśli chodzi o rehabilitację osób niepełnosprawnych intelektualnie. Organizacje pozarządowe natomiast same tworzą ośrodki wczesnej interwencji, ośrodki rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawcze i inne ośrodki rehabilitacyjne. Obecnie prowadzonych jest 400 warsztatów terapii zajęciowej, w tym 62 przez Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym. Korzysta z nich ok. 11.000 osób. Publicznych ośrodków rehabilitacyjnych jest bardzo mało. Zdarzają się jednak nawet takie sytuacje, że publiczny ośrodek zdrowia likwiduje założoną i wyposażoną przez rodziców w szkole salę rehabilitacyjną, nie zgadzając się, by rehabilitant miał zajęcia z dziećmi niepełnosprawnymi poza terenem ośrodka zdrowia. Prawie całkowity jest brak rehabilitacji dla osób dorosłych - zespoły rehabilitacyjne, warsztaty terapii zajęciowej, rehabilitacja społeczna, prowadzone są prawie

wyłącznie przez organizacje pozarządowe i są dostępne dla niewielu osób. W niewielkim stopniu jest ona finansowana z budżetu samorządowego. Zwłaszcza trudna jest sytuacja w małych miastach i na wsi.

Jak widać, rehabilitacja dzieci, młodzieży i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną nie jest objęta systemem planowania, nie jest dostępna dla każdego i dostrzegana ani jako potrzeba ani jako zadanie. Istniejące możliwości prawne i finansowe wykorzystują organizacje pozarządowe, głównie rodziców. W tej sytuacji należy uruchomić silne lobby społeczno-profesjonalne w celu doprowadzenia do przygotowania Narodowego Programu Wyrównywania Szans Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną oraz wspierania ich rodzin. Częścią programu powinien być system rehabilitacji tych osób, który umożliwiłby korzystanie z pomocy dostosowanej do zróżnicowanych potrzeb wynikających z ich wieku i stanu oraz wyborów osobistych. Elementem programu powinien być system informacji oraz kształcenia kadr.

Oparcie społeczne (Zasada 4)

Dokumenty prawne zarówno wyrażające idee jak i regulujące konkretne dziedziny związane z oparciem społecznym dla osób niepełnosprawnych i ich rodzin obiecują znacznie więcej niż się oferuje, zarówno co do rodzaju i zakresu świadczeń, ich dostępności jak i co do możliwości zlecania zadań organizacjom pozarządowym. Całkowicie brak jest asysty osobistej. Przyczynami są zła koncepcja usług opiekuńczych i brak pieniędzy.

Karta Praw Osób Niepełnosprawnych stwierdza, że osoby niepełnosprawne, mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji. Zgodnie z ustawą o ochronie zdrowia psychicznego organy do spraw pomocy społecznej, w porozumieniu z zakładami psychiatrycznej opieki zdrowotnej mają obowiązek organizować na obszarze swojego działania oparcie społeczne dla osób, które z powodu choroby psychicznej lub upośledzenia umysłowego mają poważne trudności w życiu codziennym, zwłaszcza w kształtowaniu swoich stosunków z otoczeniem, w zakresie edukacji, zatrudnienia oraz w sprawach bytowych. Oparcie to winno przede wszystkim polegać na podtrzymywaniu i rozwijaniu umiejętności niezbędnych do samodzielnego, aktywnego życia, organizowaniu w środowisku społecznym pomocy ze strony rodziny, innych osób, grup, organizacji społecznych i instytucji, udzielaniu pomocy finansowej, rzeczowej oraz innych świadczeń, m.in. dziennych środowiskowych domów samopomocy dla osób niepełnosprawnych intelektualnie oraz chorych psychicznie. Podobnie stanowi *ustawa o pomocy społecznej*, według której pomoc społeczna winna być świadczona w celu zaspokajania niezbędnych potrzeb

życiowych osób i rodzin oraz umożliwiania im bytowania w warunkach odpowiadających godności człowieka. Powinna w miarę możliwości doprowadzić do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich

Państwa powinny zagwarantować osobom niepełnosprawnym pełen zakres służb wspierających, włączając w to wszelkie urzędnia pomocnicze, po to, by pomóc im w podnoszeniu poziomu niezależności w życiu codziennym oraz w egzekwowaniu przysługujących im praw.

Zasada 4. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

integracji ze środowiskiem. Do zadań powiatu należy organizowanie i prowadzenie specjalistycznego poradnictwa. Jednak pomoc społeczną dla osób niepełnosprawnych świadczy przede wszystkim samorząd gminny, a polega ona na m.in. organizowaniu mieszkań chronionych i świadczeniu usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych, w miejscu zamieszkania. Usługi opiekuńcze, świadczone przez osoby ze specjalistycz-

nym przygotowaniem obejmują usprawnianie do funkcjonowania w społeczeństwie, pielęgnację, rehabilitację fizyczną, wspieranie psychologiczno-pedagogiczne i edukacyjno-terapeutyczne oraz pomoc mieszkaniową. Osobom i rodzinom może zostać również udzielona pomoc w załatwianiu spraw urzędowych i innych ważnych spraw bytowych oraz w utrzymaniu kontaktów z otoczeniem. Z kolei niepełnosprawnym mającym ograniczone możliwości poruszania się lub komunikowania się z otoczeniem udziela się pomocy w ramach pracy socjalnej w celu umożliwienia im pełnienia społecznie aktywnej roli i integracji ze środowiskiem. Jedną z podstawowych form pomocy jest wsparcie finansowe, którego państwo udziela rodzinom w sytuacji kryzysowej, gdy dochód na członka rodziny nie przekracza ustalonego prawnie kryterium. Osobie zdolnej do pracy, lecz niepracującej ze względu na konieczność sprawowania opieki nad dzieckiem wymagającym stałej pielęgnacji, polegającej na bezpośredniej, osobistej pielęgnacji i systematycznym współdziałaniu w postępowaniu leczniczym, rehabilitacyjnym oraz edukacyjnym, przysługuje zasiłek stały, jeżeli dochód rodziny nie przekracza dwukrotności ustawowego kryterium dochodowego, a dziecko jest uprawnione do zasiłku pielęgnacyjnego. Zasiłek stały przysługuje również w wypadku opieki nad pełnoletnim dzieckiem niepełnosprawnym. Przedstawiony wykaz możliwości pozostaje jednak w sferze całkowitej teorii.

Działania administracji rządowej i samorządowej w zakresie społecznej polityki wspierania grup osób, których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza, bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, a w szczególności wykonywanie pracy zawodowej, obejmują inicjatywy na rzecz wszystkich osób należących do tej kategorii, bez wyraźnego wyodrębnienia działań na rzecz osób niepełnosprawnych intelektualnie. W zasadzie nie istnieją wyspecjalizowane działania i programy skierowane tylko i wyłącznie do tej grupy. Ośrodki pomocy społecznej wypłacają zasiłki w zależności od statusu finansowego rodziny. W oparciu o regulację ustawową trzeba jednak stwierdzić, że nie ma żadnej możliwości uzyskania przez osobę niepełnosprawną wyższej lub niższej kwoty zasiłku w zależności od stopnia niezaradności. Nie ma również żadnych powszechnych programów pozwalających rodzinie np. na zdobycie większego mieszkania, jeśli jest to konieczne ze względu na potrzeby niepełnosprawnego członka rodziny. Do kompetencji gminy należy finansowanie mieszkalnictwa chronionego, gdzie osoba niepełnosprawna intelektualnie mogłaby funkcjonować samodzielnie w

Do kompetencji gminy należy finansowanie mieszkalnictwa chronionego, gdzie osoba niepełnosprawna intelektualnie mogłaby funkcjonować samodzielnie w adekwatnym stopniu wspierana przez asystenta. Praktycznie na dzień dzisiejszy dla osób niepełnosprawnych intelektualnie takie mieszkania nie istnieją.

adekwatnym stopniu wspierana przez asystenta. Praktycznie na dzień dzisiejszy dla osób niepełnosprawnych intelektualnie takie mieszkania nie istnieją.

Obecnie zasiłek stały wynosi 364 PLN (91 €). Poradnictwo rodzinne finansowane jest ze środków samorządu terytorialnego w ramach ogólnych kompetencji gminy i powiatu w zakresie działania na rzecz rodziny (bez uwzględnienia specyfiki niepełnosprawności). Środowiskowe domy samopomocy finansowane są przez rząd w formie dotacji celowej dla powiatu.

Brak danych dotyczących liczby osób niepełnosprawnych intelektualnie żyjących samodzielnie przy uzyskiwanym wsparciu, żyjących z rodzicami lub w rodzinach, żyjących w domach dla osób z niepełnosprawnością intelektualną - do 20 osób, między 20 - 40, 40 - 80, ponad 80/100 osób. Nie są prowadzone również statystyki odnośnie osób oczekujących na uzyskanie konkretnej pomocy. Nie wiadomo też, ile

osób z niepełnosprawnością intelektualną otrzymuje pomoc z ośrodków zobowiązanych do świadczenia tej pomocy.

Jedyną formą współpracy władz państwowych z organizacjami pozarządowymi w zakresie stworzenia wsparcia społecznego i alternatywnego mieszkalnictwa jest okazjonalne dofinansowywanie placówek dziennych i mieszkań grupowych. Niewielkie środki pochodzą z budżetu samorządu oraz z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Jednakże są one zawsze niewystarczające, przyznawane zbyt późno i niepewne. W zasadzie nie istnieje żadna alternatywa w stosunku do domu pomocy społecznej. W większości gmin inicjatywa mieszkalnictwa chronionego nie została nawet zgłoszona. Istniejące mieszkalnictwo alternatywne, to przede wszystkim hostele - mieszkania grupowe, gdzie razem zamieszkuje od 8 do 15 osób. W mieszkaniach tych panują normalne warunki życia. Mieszkańcy mają własne rzeczy, samodzielnie podejmują indywidualne decyzje co do porządku dnia, prowadzą domową kuchnię, sprzątają itp., przy wsparciu asystenta. Jednak domów takich jest niewiele i tworzone są one prawie wyłącznie przez organizacje pozarządowe.

W tej sytuacji niezbędne jest przygotowanie wieloletniego programu wdrażania systemu wsparcia osób niepełnosprawnych intelektualnie i ich rodzin, systemu, który umożliwi im normalne życie w otwartym środowisku. Program ten powinien objąć: rozpoznanie potrzeb na terenie każdej gminy, powiatu i województwa, opracowanie kompleksowego zestawu usług będącego odpowiedzią na różne rodzaje potrzeb, zaplanowanie stopniowego rozwoju zasobów społecznych realizujących te usługi na terenach objętych rozpo-

naniem. Rozpoznanie potrzeb musi objąć zarówno sytuacje gdy osoba niepełnosprawna żyje z własną rodziną, jak i te, gdy traci już takie oparcie. Program powinien mieć zapewnienie środków finansowych w perspektywie np. 10 lat. Warunkiem poprawy sytuacji jest też wzmocnienie organizacji pozarządowych, m.in. poprzez wyrównanie dostępu tych organizacji do finansów publicznych z podmiotami publicznymi. Niezbędne jest również stworzenie podstaw prawnych dla wolontariatu.

Jako alternatywa do dużych zakładów opiekuńczych powinny być tworzone w lokalnych środowiskach małe, grupowe mieszkania chronione oraz różnego rodzaju placówki dzienne, jeśli jest taka potrzeba.

Należy jednak dążyć do tego, aby osoby z niepełnosprawnością intelektualną korzystały z ogólnodostępnych szkół, pracy, placówek kulturalnych, przy ewentualnym wsparciu. Jest to jednak odległa przyszłość. Trzeba przeznaczyć więcej pieniędzy na mieszkalnictwo chronione oraz ułatwiać zdobywanie lokali na ten cel. Niezbędne jest utworzenie stanowiska osobistego asystenta osoby niepełnosprawnej intelektualnie. Bez tego aktywność stosowna do wieku w otwartym środowisku nie jest możliwa. Do konkretnych form wsparcia powinno również należeć utworzenie systemu informacyjnego dla rodziców o ich prawach i o wyspecjalizowanych służbach, a także o innych formach wsparcia, oraz rozwinięcie różnego rodzaju usług.

Dostępność (Zasada 5)

Brak jest ustawodawstwa zapewniającego realizację zasady powszechnej dostępności osób niepełnosprawnych do środowiska i informacji. Zdobywanie informacji jest bardzo trudne dla wszystkich osób niepełnosprawnych, nie mówiąc już o tej przystosowanej do potrzeb osób niepełnosprawnych intelektualnie, tzn. w języku łatwym do czytania.

a. Dostępność otoczenia

Karta Praw Osób Niepełnosprawnych uznaje, że podstawowym prawem tych osób jest prawo do życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych, w tym dostępu do urzędów, punktów wyborczych i obiektów użyteczności publicznej, swobodnie-

Państwa powinny zdawać sobie sprawę z ogromnego znaczenia problemu dostępności w procesie wyrównywania szans we wszystkich sferach życia społecznego. Wobec osób dotkniętych jakąkolwiek formą niepełnosprawności, Państwa powinny

- (a) inicjować programy działania zmierzające do udostępnienia im środowiska fizycznego; i**
- (b) wprowadzić rozwiązania ułatwiające dostęp do informacji i środków komunikacji międzyludzkiej.**

Zasada 5. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

go przemieszczania się i powszechnego korzystania ze środków transportu. Nie istnieje jednak żadna ogólna ustawa zapewniająca realizację zasady powszechnej dostępności niepełnosprawnych do życia publicznego. Tym bardziej w żadnym z aktów prawnych, które poruszają tematykę dostępności do otoczenia, nie ma wzmianki o ułatwianiu tego dostępu osobom z niepeł-

nosprawnością intelektualną. Jedyne regulacje, jakie istnieją w tej materii są zawarte w: *ustawie prawo budowlane, w ustawie o zagospodarowaniu przestrzennym - na temat dostępności do budynków i dróg, w ustawie prawo przewozowe, w ustawie prawo o ruchu drogowym i w rozporządzeniu Ministrów Transportu i Gospodarki Morskiej oraz Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie znaków i sygnałów drogowych* - na temat dostępności do transportu.

Zgodnie z polityką władz publicznych należy likwidować wszelkie bariery, w tym bariery architektoniczne. Władze lokalne bardzo powoli zakładają przy przejściach dla pieszych sygnalizację dźwiękową. Niewielka liczba budek telefonicznych ma aparat umieszczony na wysokości dostępnej z wózka. Z wielkim trudem tworzy się w urzędach, szkołach i innych miejscach publicznych toalety dla niepełnosprawnych. Gmina zapewnia darmowy dowóz dzieci niepełnosprawnych do szkół, ale tylko do szkół publicznych. Brak natomiast polityki skierowanej bezpośrednio do osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Akty prawne w tym zakresie są bardzo rzadko konsultowane z organizacjami pozarządowymi reprezentującymi osoby niepełnosprawne, ale z reguły dotyczy to niepełnosprawności ruchowej oraz wzrokowo-słuchowej.

Główny nacisk powinien zostać położony na stworzenie odpowiedniego systemu znaków i sygnałów ułatwiających poruszanie się w różnych miejscach i kierunkach, wskazujące drogę do urzędów, sklepów, ośrodków zdrowia, szkół, przejść dla pieszych itp. Powinny zostać przygotowane wieloletnie programy

zwiększania dostępności do otoczenia - szczególnie w małych, ubogich gminach - nastawione na renowację jezdni i chodników, budowę wind i podjazdów w instytucjach publicznych, przebudowę kin i teatrów itp.

b. Dostępność informacji i komunikacji

Karta Praw Osób Niepełnosprawnych uznaje, że podstawowym prawem tych osób jest prawo do życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych, w tym dostępu do informacji, możliwości komunikacji międzyludzkiej. Nie istnieje jednak żadne ustawodawstwo ogólne zapewniające powszechny dostęp do informacji dla żadnej grupy niepełnosprawnych, w tym też dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Nie został wprowadzony ustawowy obowiązek ani podawania informacji telewizyjnych w języku migowym, ani publikacji dokumentów państwowych w języku Braille'a, ani w „języku łatwym do czytania“.

Brak jest dostępności do informacji na temat praw i usług dostępnych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, tym bardziej w formie łatwo zrozumiałej. Problem jest zupełnie niedostrzegany przez władze, które nie wydają żadnych informacji w języku „łatwym-do-czytania“.

Do tej pory organizacje pozarządowe nie wydawały informatorów w formie zrozumiałej dla osób niepełnosprawnych intelektualnie, ale mają takie plany na przyszłość. Organizacje pozarządowe informują z reguły rodziców, co jednak nie wyczerpuje problemu dostępu do informacji samych osób niepełnosprawnych intelektualnie. Brak w ogóle polityki informacyjnej władz państwowych i samorządowych. Organizacje pozarządowe nie są konsultowane w sprawach wydawania specjalnych informatorów dla osób niepeł-

nosprawnych intelektualnie, ponieważ nikt takich informatorów i pomocy nie wydaje, chociaż organizacje pozarządowe zgłaszają taką potrzebę.

Należy podjąć kompleksowe działania mające na celu uświadomienie czynnikom odpowiedzialnym za opiekę zdrowotną, edukację, pomoc społeczną, politykę społeczną oraz politykę wobec osób niepełnosprawnych istnienie całego obszaru problematyki fi-

Brak jest dostępności do informacji na temat praw i usług dostępnych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, tym bardziej w formie łatwo zrozumiałej. Problem jest zupełnie niedostrzegany przez władze, które nie wydają żadnych informacji w języku „łatwym-do-czytania“.

zycznej i mentalnej dostępności życia społecznego, która jest uzależniona od posiadania informacji. Chodzi o przekonanie, że informacja jest produktem przydatnym osobom z niepełnosprawnością intelektualną i że są one w stanie z niego skorzystać. Należy przygotować i wydać w masowym nakładzie materiał uświadamiający potrzebę udostępniania informacji osobom z trudnościami w czytaniu i rozumieniu oraz ulotki informacyjne w technice tekstu „łatwego do czytania“ odnoszące się do różnych dziedzin życia (zdrowie, edukacja, świadczenia i usługi, uprawnienia, praca, kultura itp.), a także czasopismo i literaturę dla takich osób. Przydatne byłyby też akcje medialne. Zwłaszcza działania te powinny być adresowane do rodzin i instytucji służących osobom niepełnosprawnym intelektualnie i ich rodzinom.

Edukacja (Zasada 6)

Podstawy prawne edukacji w Polsce zapewniają wszystkim dzieciom ze stwierdzoną w badaniu niepełnosprawnością intelektualną, bez względu na stopień upośledzenia, możliwość edukacji i to traktowanej jako spełnianie obowiązku szkolnego, oraz uzyskiwania dodatkowej specjalistycznej pomocy w celu poprawy rozwoju. Nauka jest bezpłatna. Nie wszystkie dzieci z głębszym stopniem upośledzenia umysłowego, zwłaszcza zamieszkałe na wsi, są objęte nauką, wiele nie otrzymuje dodatkowej specjalistycznej pomocy z powodu braku środków i wykwalifikowanej kadry. Nauczaniem w integracji objętych jest tylko 2% dzieci niepełnosprawnych (bardzo rzadko są to dzieci niepełnosprawne intelektualne) i nie jest ono dobrze zorganizowane.

Konstytucja Polski zapewnia każdemu prawo do nauki, przy czym nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa, a władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia. *Karta Praw Osób Niepełnosprawnych* przypomina o tym, że osoby niepełnosprawne mają prawo do nauki w szkołach wspólnie ze swymi pełnosprawnymi rówieś-

nikami, jak również do korzystania ze szkolnictwa specjalnego lub edukacji indywidualnej. *Ustawa o systemie oświaty* stanowi, że kształceniem specjalnym lub integracyjnym obejmuje się dzieci i młodzież z zaburzeniami i odchyleniami rozwojowymi, wymagające stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy. Wypełnianie obowiązku szkolnego trwa w nich dłużej,

co ma umożliwić dostosowanie systemu do indywidualnych możliwości. Natomiast nauczaniem indywidualnym obejmuje się dzieci i młodzież, których stan

Państwa powinny brać pod uwagę zasadę równych szans w zakresie edukacji podstawowej, średniej i wyższej, o charakterze integracyjnym, dla niepełnosprawnych dzieci, młodzieży i dorosłych. Państwa powinny zagwarantować, by kształcenie osób niepełnosprawnych stanowiło integralną część systemu oświaty.

Zasada 6. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

zdrowia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczenie do szkoły. Liczba uczniów w klasach integracyjnych i specjalnych jest niższa niż w szkołach masowych. W szkołach integracyjnych i w szkołach ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi zatrudnia się dodatkowo nauczycieli ze specjalnym przygotowaniem pedagogicznym oraz specjalistów prowadzących zajęcia rewalidacyjne. *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego* stanowi, że dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo bez względu na stopień upośledzenia organizuje się naukę i zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze, przy czym mogą być one organizowane przez organizacje pozarządowe. *Ustawa o systemie oświaty* uznaje za spełnienie obowiązku szkolnego również udział dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych.

Dzieci i młodzież niepełnosprawną obejmuje się opieką, wychowaniem i kształceniem specjalnym na podstawie orzeczenia kwalifikującego publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, które wskazują każdemu dziecku z niepełnosprawnością odpowiednią formę kształcenia. Rodzice nie muszą jednak godzić się ze wskazaniem poradni. W celu przygotowania młodzieży z niepełnosprawnościami do uczestnictwa w życiu społecznym, w tym zawodowym, organizowane jest na różnych poziomach (zasadniczym i średnim) kształcenie specjalne zawodowe (w obecnym okresie reformy problem ten dopiero jest rozpatrywany). Ponadto dorosłe osoby niepełnosprawne mogą korzystać ze szkoleń zawodowych, w ramach centrów kształcenia ustawicznego. Jednak możliwość specjalnego kształcenia zawodowego skierowana jest tylko do osób lekko niepełnosprawnych. W ramach standardów, którym podlegają domy pomocy społecznej, mieści się zapewnienie edukacji osobom w nim przebywającym, czy to na poziomie zajęć rewalidacyjno-edukacyjnych, czy szkoły specjalnej, dostęp do której musi być zapewniony dla wszystkich osób podlegających obowiązkowi szkolnemu. Jest to system edukacji podlegający Ministrowi Edukacji Narodowej. Nauczyciele szkół masowych nie są przygotowani do tego, że mogą mieć uczniów z różnymi niepełnospraw-

nościami. Nie ma systematycznego przygotowywania nauczycieli do tego zadania, wszelkie szkolenia są sporadyczne. Natomiast nauczyciele pedagogiki specjalnej są kształceni według starego podejścia do niepełnosprawności intelektualnej.

Liczba dzieci między 6 a 18 rokiem życia wynosi 7.884.000. Liczba dzieci niepełnosprawnych intelektualnie między 6 a 18 rokiem życia wynosi najprawdopodobniej ok. 157.680, brak w tej sprawie dokładnych statystyk. Liczba szkół specjalnych dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną wynosi 415 - dla niepełnosprawnych w stopniu lekkim, 110 - dla niepełnosprawnych w stopniu umiarkowanym i znacznym, 237 - zasadniczych szkół zawodowych dla niepełnosprawnych w stopniu lekkim. Liczba miejsc w szkołach specjalnych dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim wynosi 50.791, w stopniu umiarkowanym i znacznym - 7.334, w zasadniczych szkołach zawodowych dla niepełnosprawnych w stopniu lekkim - 24.090. Nauczycieli nauczających w szkołach specjalnych, na wszystkich poziomach jest 17.059. Brak danych dotyczących liczby nauczycieli specjalnych dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną kształconych co roku. Brak danych dotyczących liczby dzieci z niepełnosprawnością intelektualną poniżej 6 roku życia oraz liczby dostępnych dla nich miejsc przedszkolnych w przedszkolach integracyjnych, w 20 przedszkolach specjalnych w 1999 r. było 460 dzieci niepełnosprawnych intelektualnie. Brak danych dotyczących liczby miejsc w placówkach edukacji specjalnej dla osób dorosłych (powyżej 18 roku życia) - młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym uczy się w gimnazjum do 21 roku życia, osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim uczą się do 25 roku życia, nie ma natomiast form dla dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną w ramach edukacji ustawicznej. Liczba dzieci z niepełnosprawnością intelektualną uczących się w integracji w szkołach powszechnych wynosi 4.654 (klasy integracyjne w szkołach podstawowych), klasa integracyjna, w której uczą się dzieci zdrowe i niepełnosprawne, otrzymuje drugiego nauczyciela. Do edukacji w roku szkolnym 1999/2000 miało dostęp 39.283 dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, 6.180 - w stopniu umiarkowanym i znacznym, i 577 - w stopniu głębokim. Wskaźnik analfabetyzmu w Polsce wynosi ok.1,2 % (brak rozróżnienia ze względu na płeć).

Współpraca organizacji pozarządowych z Ministerstwem Edukacji Narodowej jest trudna, gdyż nowe rozwiązania są niechętnie przyjmowane. Organizacje lokalne współpracują z lokalną siecią szkolnictwa oraz z administracją oświatową, ale kontakty są niewystarczające. Współpraca organizacji pozarządowych polega z reguły na pomocy w kształtowaniu konkretnych form edukacji w szkole oraz w organizacji zajęć pozaszkolnych, np. wycieczkach, imprezach itp. Problemem zarówno w szkołach specjalnych, jak i w szko-

łach kształcących w integracji jest postawa nauczycieli, którzy bardzo często nie widzą potrzeby współpracy z rodzicami i nie potrafią tego robić. Dzieci niepełnosprawne intelektualnie są rzadko przyjmowane do szkół integracyjnych. Te, które się tam znajdują przy wielkim wysiłku rodziców jakoś się utrzymują do czwartej klasy, później nie dają sobie rady i nauczyciele wywierają naciski, aby zostały przeniesione do szkoły specjalnej. Nauczyciele nie dają sobie rady z uczeniem niepełnosprawnych

Dzieci niepełnosprawne intelektualnie są rzadko przyjmowane do szkół integracyjnych. Nauczyciele nie dają sobie rady z uczeniem tych dzieci, a zwłaszcza z włączaniem ich do pracy całej klasy.

dzieci, a zwłaszcza z włączaniem ich do pracy całej klasy. Organizacje pozarządowe organizują różne konferencje i sympozja mające na celu podnoszenie kompetencji nauczycieli, ale problem wymagałby znacznie większych działań, sięgających systemu kształcenia nauczycieli. Nie ma możliwości uczestnictwa rodziców w procesie edukacji - nauczyciele blokują inicjatywy obawiając się o swój monopol. Dlatego też organizacje pozarządowe podejmują tworzenie własnych placówek, gdzie rola rodziców jest większa. Istnieje obowiązek nauczania, więc list oczekiwania do szkół specjalnych raczej nie ma, jednakże z dostępnością i jakością szkolnictwa specjalnego jest problem. Często spotykana jest sytuacja promowania dzieci niepełnosprawnych bez dbałości o ich umiejętności, czy nawet tolerowanie długotrwałej lub wręcz całkowitej rezygnacji z nauki. Dlatego też pewna część dzieci z niepełnosprawnością intelektualną nie kończy nawet szkoły podstawowej specjalnej.

Wszystkie osoby niepełnosprawne intelektualnie, z którymi przeprowadzono wywiad, chodziły do szkoły. W większości przypadków ukończyły jedynie szkołę podstawową specjalną lub „szkołę życia“, nawet, jeśli niektórzy rozpoczęli naukę w szkole powszechnej, uczyli się w niej najwyżej trzy lata, potem byli kierowani do szkoły specjalnej. Kilka osób ukończyło szkołę zawodową specjalną z przygotowa-

niem do zawodu. Przeważnie osoby niepełnosprawne intelektualnie mówiły, że lubiły chodzić do szkoły. Żadna nie uczy się jako osoba dorosła, ani nie uczęszcza na żadne formy doszkalania. Ważne podkreślenia jest, że wszyscy bardzo chcieliby się dalej uczyć, a zwłaszcza spotykać się z ludźmi.

Poprawa sytuacji wymaga zmiany sposobu orzekania o upośledzeniu umysłowym z jednorazowego badania na dłuższy proces diagnostyczny łączący obserwację z badaniem. Wy-

chowanie przedszkolne powinno być dostępne dla każdego dziecka niepełnosprawnego intelektualnie. Rozwinąć trzeba opieranie pracy na mocnych stronach dziecka i indywidualnych programach w połączeniu ze zwiększeniem elastyczności organizacji szkoły, tak aby poprawić możliwości realizowania indywidualnych programów. Edukacja każdego dziecka niepełnosprawnego powinna być monitorowana i poddawana wnikliwej ewaluacji przez zespół wielospecjalistyczny. Zławszcza chodzi o ułatwienie rekwalifikacji, rozwiązywanie trudnych problemów i zapewnienie rzeczywistej powszechności nauczania. Wydaje się, że oceny wymaga dotychczas prowadzona edukacja integracyjna pod kątem jej ogólnej koncepcji, organizacji, metodycznej pracy oraz przygotowania nauczycieli. Przemyśleć należy również praktykę realizacji tzw. nauczania indywidualnego w domu. Zdecydowanych kroków wymaga problem przygotowania zawodowego zarówno młodzieży lekko niepełnosprawnej, jak przygotowania do pracy niepełnosprawnych w głębszym stopniu. Realne wyrównywanie szans osób z niepełnosprawnością intelektualną w nowoczesnym społeczeństwie wymaga też stworzenia koncepcji i wdrożenia od podstaw edukacji ustawicznej dla dorosłych, wprowadzania do szkół nowych technologii, w tym - komputerów oraz zmian w kształceniu nauczycieli.

Zatrudnienie (Zasada 7)

Prawo w Polsce stanowi, iż praca znajduje się pod ochroną Rzeczypospolitej. Znacznie wyższy odsetek spośród niepełnosprawnych jest biernych zawodowo i bezrobocie jest o wiele większe niż w populacji ludzi sprawnych. Rozwiązaniem organizacyjnym zatrudnienia, wspieranym w najszerszym zakresie ze środków publicznych są zakłady pracy chronionej zatrudniające przede wszystkim osoby z lekkim stopniem niepełnosprawności w rozmiarach niewspółmiernych do potrzeb. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną, zwłaszcza głębszego stopnia, są w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy.

Na koniec 2000 r. w Polsce było 2.613.085 osób bezrobotnych, w tym ok.156.000 osób niepełnosprawnych (dotyczy wszystkich rodzajów niepełnosprawności). Spośród osób sprawnych w wieku produk-

cyjnym (między 25 - 49 rokiem życia) zatrudnionych było 76%, natomiast spośród osób niepełnosprawnych w tym wieku zatrudnionych było 25%. Nie ma danych mówiących, ile osób z lekką niepełnosprawnością.

Osoby głębiej niepełnosprawne w zasadzie nie pracują.

W Polsce nie ma szczególnych uregulowań prawa pracy dotyczących osób niepełnosprawnych intelektualnie. Obowiązują je ogólne uregulowania Konstytucji, Kodeksu Pracy, ustawy o zatrudnieniu i zwalczaniu bezrobocia oraz przepisy szczególne dotyczące osób

Państwa powinny uznać zasadę, że należy wzmocnić pozycję osób niepełnosprawnych tak, aby zaczęły one egzekwować swoje prawa, zwłaszcza w dziedzinie zatrudnienia. Zarówno na obszarach wiejskich jak i miejskich powinny one posiadać równe szanse wykonywania pożytecznego i satysfakcjonującego finansowo zajęcia na otwartym rynku pracy.

Zasada 7. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

niepełnosprawnych - *ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*.

Zgodnie z Konstytucją praca znajduje się pod ochroną państwa, które sprawuje nadzór nad warunkami jej wykonywania. Każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy. Jakakolwiek dyskryminacja w stosunkach pracy (także niepełnosprawność) jest niedopuszczalna. Natomiast obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i nie mający innych środków utrzymania ma prawo do zabezpieczenia społecznego.

Status pracodawcy prowadzącego zakład pracy chronionej uzyskuje pracodawca, który prowadzi działalność gospodarczą, zatrudniając nie mniej niż 20 pracowników w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy, w tym również określoną ustawowo ilość osób

Brak w zasadzie możliwości zatrudnienia na otwartym rynku. Zresztą w zakładach pracy chronionej, miejsca dla osób niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu głębszym należą do rzadkości. Władze samorządowe nie prowadzą polityki w zakresie zatrudniania osób niepełnosprawnych intelektualnie.

niepełnosprawnych, w tym w stopniu umiarkowanym i znacznym, a ponadto obiekty i pomieszczenia użytkowane przez zakład pracy chronionej odpowiadają przepisom i zasadom bezpieczeństwa, i higieny pracy, oraz uwzględniają potrzeby osób niepełnosprawnych w zakresie przystosowania stanowisk pracy, pomieszczeń higieniczno-sanitarnych i ciągów komunikacyjnych oraz spełniają wymagania dostępności do nich, a także jest zapewniona doraźna i specjalistyczna opieka lekarska, poradnictwo i usługi rehabilitacyjne.

Powiat, gmina oraz fundacja, stowarzyszenie lub inna organizacja społeczna, której statutowym zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych, może utworzyć wyodrębnioną organizacyjnie i finansowo jednostkę i uzyskać dla tej jednostki status zakładu aktywności zawodowej. Zakład aktywności zawodowej przeznaczony jest dla osób ze

znacznym stopniem niepełnosprawności i łączy działalność gospodarczą z rehabilitacją.

Rząd nie zajmuje żadnego precyzyjnego stanowiska w sprawie osób niepełnosprawnych intelektualnie, wszelkie programy i inicjatywy rządowe dotyczą osób niepełnosprawnych jako całości. Pracodawca, który zatrudnia osoby niepełnosprawne, może liczyć na zwrot z funduszy Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych kosztów, jakie poniósł w związku z ich zatrudnieniem, jeśli niepełnosprawny pracownik będzie u danego pracodawcy zatrudniony przez co najmniej 54 miesiące. Natomiast w bezpośredni sposób rząd nie zapewnia miejsc pracy. Brak w zasadzie możliwości zatrudnienia na otwartym rynku. Zresztą w zakładach pracy chronionej miejsca dla osób niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu głębszym należą do rzadkości. Władze samorządowe nie prowadzą polityki w zakresie zatrudniania osób niepełnosprawnych intelektualnie. Administracja rządowa jako pracodawca nie różni się od innych pracodawców i jeżeli już zatrudnia osoby niepełnosprawne to są to osoby niepełnosprawne fizycznie a nie intelektualnie. Nie ma wymogu zatrudniania określonej liczby osób niepełnosprawnych intelektualnie. Obowiązujący w Polsce system refinansowania dotyczy wszystkich niepełnosprawności. Pracodawca zatrudniający co najmniej 25 pracowników w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy jest obowiązany dokonywać miesięcznych wpłat na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, jeśli nie zatrudnia przynajmniej 6% osób niepełnosprawnych. Możliwe jest prowadzenie

nie szkoleń zawodowych dla osób niepełnosprawnych przez powiatowe urzędy pracy lub samych pracodawców (finansowane ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych), jednak w praktyce w stosunku do osób z niepełno-

sprawnością intelektualną brak systematycznej polityki w tym zakresie.

W polskim systemie prawa pracy nie występuje rozróżnienie osób niepełnosprawnych intelektualnie z grona osób niepełnosprawnych, dlatego nie istnieją dane w pełni adekwatne dla tej grupy. Dane dotyczą wszystkich osób niepełnosprawnych. Zadania z zakresu wspierania integracji osób niepełnosprawnych intelektualnie na rynku pracy wypełnia Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Brak jest danych odnośnie budżetu przeznaczonego na szkolenia zawodowe osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Brak jest danych dotyczących miejsc pracy dostępnych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Brak również danych dotyczących liczby osób zatrudnionych z tej grupy. Na koniec 2000 r. było zatrudnionych 262.938 wszystkich osób niepełnosprawnych.

PUP w tym okresie na 8.819 ofert pracy dysponowały 809 przeznaczonymi dla osób niepełnosprawnych. Na koniec czerwca 2000 r. istniały 3.834 zakłady pracy chronionej i trzy eksperymentalne zakłady aktywności zawodowej. Na koniec czerwca 2000 r. zakłady pracy chronionej na 357.022 pracowników zatrudniały (szacunkowo) 211.828 wszystkich niepełnosprawnych (brak danych co do osób niepełnosprawnych intelektualnie). Brak jest danych dotyczących liczby miejsc dostępnych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną na szkoleniach przygotowujących do zawodu.

Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym prowadzi pierwszy w Polsce eksperymentalny zakład aktywności zawodowej. Zapoczątkowało to powstawanie nowej formy zatrudnienia dla osób znacznie niepełnosprawnych. Około połowa osób niepełnosprawnych w stopniu lekkim kończy zawodowe szkoły specjalne (stare i nieadekwatne do potrzeb rynku), większość pozostaje bezrobotna (szczególnie w małych

miejsowościach). Nawet ci, którzy mieli pracę, tracą ją z reguły po trzech miesiącach - bo zatrudniani są na okres próbny.

Niezbędne jest przystąpienie do opracowania systemu aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną, jako tych, których zatrudnienie wymaga szczególnie wielopłaszczyznowej, precyzyjnej, konsekwentnej i długotrwałej pomocy. Upośledzenie umysłowe stale jeszcze obciążone jest negatywnym myśleniem co do możliwości i udziału w życiu społecznym, w tym pracy, osób nim dotkniętych. Z tego powodu tworzenie systemu, o którym mowa wymaga jednoczesnego prowadzenia intensywnej akcji informacyjnej promującej zdolności tych osób oraz szkolenia organizatorów zatrudnienia i trenerów osób niepełnosprawnych intelektualnie. Trzeba też umożliwić organizacjom pozarządowym non-profit tworzenie miejsc pracy dla ludzi z upośledzeniem umysłowym, m.in. przez udostępnienie im kapitału.

Zabezpieczenie społeczne (Zasada 8)

Ustawodawstwo gwarantuje wszystkim osobom niepełnosprawnym pomoc w zabezpieczeniu egzystencji. Jednak wysokość tej pomocy jest absolutnie niewystarczająca i w żadnym razie nie pozwala nie tylko na pokrycie wydatków związanych z niepełnosprawnością, ale nawet - na najskromniejsze życie. Również zasiłek dla matki, która musi zrezygnować z pracy aby opiekować się dzieckiem - jest bardzo niski.

Minimalne wynagrodzenie w 2000 r. wyniosło 760 PLN brutto (190 €). Przeciętne wynagrodzenie w 2000 r. wyniosło 1923,81 PLN brutto (480,95 €).

Konstytucja Polski stanowi, że obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do

Państwa są odpowiedzialne za bezpieczeństwo społeczne i zapewnienie środków utrzymania osobom niepełnosprawnym.

Zasada 8. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Prawo takie ma również obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i nie mający innych środków utrzymania. Ponadto zgodnie z konstytucją osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, w przysposobieniu do pracy oraz w komunikacji społecznej. Analogicznie *Karta Osób Niepełnosprawnych* stwierdza, że osoby niepełnosprawne mają prawo do zabezpieczenia społecznego uwzględniającego konieczność ponoszenia zwiększonych kosztów wynikających z niepełnosprawności. Według *ustawy o pomocy społecznej* osobie niepełnosprawnej intelektual-

nie pełnoletniej, całkowicie niezdolnej do pracy z powodu inwalidztwa powstałego przed ukończeniem 18 roku życia, niezależnie od dochodu przysługuje renta socjalna, chyba że w danym miesiącu osiągnęła wynagrodzenie z tytułu pracy lub dochód z działalności gospodarczej przekraczające wysokość renty socjalnej, albo że osoba ta pobiera rentę inwalidzką lub emeryturę. Osoby niepełnosprawne intelektualnie stanowią część powszechnego systemu ubezpieczenia społecznego, jeśli pracują, wtedy normalnie płacone są za nie składki emerytalno-rentowe. Ustawodawstwo pracy wspomina o osobach niepełnosprawnych, ale tylko jeśli chodzi o przywileje dla tych osób, takie jak: krótszy czas pracy, przerwa w pracy, prawo do dodatkowego urlopu, zakaz zatrudniania w nadgodzinach i w porze nocnej, prawo do turnusu rehabilitacyjnego. Z ogólnego pojęcia niepełnosprawności nie wyróżnia się natomiast niepełnosprawności intelektualnej.

Na dzieci do lat 16-stu (jeśli się uczą, to do 24 roku życia) na podstawie opinii lekarza oraz na osoby dorosłe o znacznym i umiarkowanym stopniu niepełnosprawności istniejącym od dzieciństwa przysługuje zasiłek pielęgnacyjny. Matka, która osobiście opiekuje się dzieckiem niepełnosprawnym i w tym celu korzysta z bezpłatnego urlopu wychowawczego, otrzymuje zasiłek wychowawczy przez maksymalny okres 72 mie-

sięcy. Najbiedniejsze rodziny otrzymują także zasiłek rodzinny. Istnieją również inne możliwości otrzymania wsparcia finansowego (ale zawsze bardzo niskiego) z pomocy społecznej, jeżeli dochód rodziny nie przekracza ustawowych kryteriów. Renty socjalne oraz wszelkie formy zasiłków wypłacane są przez ośrodki pomo-

Problemem jest brak funduszy - w zasadzie starczą one wyłącznie na świadczenia obowiązkowe - tzn. na renty socjalne, a i to nie zawsze. Państwo nie prowadzi polityki wspierania osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin w domach rodzinnych w celu zapobiegania instytucjonalizacji.

cy społecznej - poza systemem ubezpieczenia społecznego. Problemem jest brak funduszy - w zasadzie starczą one wyłącznie na świadczenia obowiązkowe - tzn. na renty socjalne, a i to nie zawsze. Państwo nie prowadzi polityki wspierania osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodzin w domach rodzinnych w celu zapobiegania instytucjonalizacji. Państwo nie posiada specjalnych programów zabezpieczenia socjalnego dla osób niepełnosprawnych.

Brak danych dotyczących liczby osób otrzymujących wsparcie z pomocy społecznej i ubezpieczenia socjalnego - rentę socjalną pobiera 136.288 osób, a zasiłek stały - 45.512 osób. Brak danych dotyczących średniej wysokości świadczeń otrzymywanych z pomocy społecznej i ubezpieczenia społecznego. Brak danych dotyczących liczby osób niepełnosprawnych (intelektualnie) otrzymujących wsparcie z pomocy społecznej i ubezpieczenia socjalnego. Renta socjalna wynosi 364 PLN (91 €).

Absolutnie ani renta socjalna, ani zasiłek stały dla matki, ani inne formy wsparcia finansowego nie są wystarczające do prowadzenia nawet skromnego życia, nie

mówiąc już o zwiększonych potrzebach osób niepełnosprawnych intelektualnie. Zdarza się, że biurokracyjne przeszkody uniemożliwiają otrzymanie wsparcia przez osoby niepełnosprawne intelektualnie. Często mają miejsce takie przypadki, że ośrodki pomocy społecznej żądają, aby osoby niepełnosprawne intelektualnie zostały najpierw ubezwłasnowolnione, zanim otrzymają rentę socjalną - jest to stawiane jako warunek obligatoryjny. Ośrodki pomocy społecznej nie chcą bowiem mieć bezpośredniego kontaktu z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie, wolą wypłacać pieniądze rodzicom. Inne ośrodki, aby uzyskać ten sam skutek, zażądały, by osoby niepełnosprawne intelektualnie założyły sobie konta w banku, na które przesyłane będą pieniądze, a one same muszą się nauczyć korzystać z bankomatu. Spotykana też jest niewiedza pracowników socjalnych, którzy nie wiedzą, jakie zasiłki powinni płacić, które są zależne od kryterium dochodowego, a które nie, za kogo winni płacić składki emerytalno-rentowe, które świadczenia można otrzymywać w zbiegu z innymi, a które nie. Przeważnie osoby niepełnosprawne intelektualnie nie są nawet rejestrowane jako bezrobotne.

Aby zmienić ten stan rzeczy, należy w wieloletnim Narodowym programie, z odpowiednim zabezpieczeniem budżetowym, przyjąć skoordynowane instrumenty polityki społecznej, m.in. niezbędną wysokość świadczeń i formy pomocy rodzinie zapobiegające instytucjonalizacji (m.in. asystent osobisty, specjalistyczne usługi domowe, poradnictwo, formy krótkotrwałego zastępstwa w opiece, placówki dzienne itd.) z długofalową polityką wobec instytucji totalnie opiekuńczych. Jednocześnie organizacje pozarządowe powinny otrzymywać środki na asystentów osobistych wspierających samodzielność osoby z niepełnosprawnością intelektualną oraz na wspieranie potencjału opiekuńczego rodzin.

Życie rodzinne i nietykalność cielesna (Zasada 9)

Ustawodawstwo, z intencją ochrony interesów osób z niepełnosprawnością intelektualną, dysponuje instrumentem ubezwłasnowolnienia, który ma negatywny wpływ na możliwość praktykowania samodzielności tych osób. Brak jest poradnictwa w sprawach małżeńskich, rodzicielskich i intymnych dla rodzin oraz samych osób niepełnosprawnych. Brak też specyficznych form wsparcia dla małżeństw z upośledzeniem.

Osoba, która ukończyła lat trzynaście, może być ubezwłasnowolniona całkowicie, jeżeli wskutek niedorozwoju umysłowego nie jest w stanie kierować swym postępowaniem. Taka osoba nie ma zdolności do czynności prawnych. Dla ubezwłasnowolnionego całkowicie ustanawia się opiekę, chyba, że pozostaje on

jeszcze pod władzą rodzicielską. Jeżeli względ na dobro pozostającego pod opieką nie stoi temu na przeszkodzie, opiekunem ubezwłasnowolnionego całkowicie powinien być ustanowiony przede wszystkim jego małżonek, a w braku tegoż - jego ojciec lub matka. Osoba pełnoletnia może być ubezwłasnowolniona częściowo

z powodu niedorozwoju, jeżeli stan tej osoby nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego, lecz potrzebna jest pomoc do prowadzenia jej spraw. Osoba ubezwłasnowolniona częściowo ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Dla osoby ubezwłasnowol-

Państwa powinny promować pełne uczestnictwo osób niepełnosprawnych w życiu rodzinnym. Powinny promować prawo do integralności osobistej i zagwarantować, by prawo nie dyskryminowało osób niepełnosprawnych ze względu na związki seksualne, małżeństwo i rodzicielstwo.

Zasada 9. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

nionej częściowo ustanawia się kuratelę. Sprawy o ubezwłasnowolnienie należą do właściwości sądów okręgowych. Osoba, która ma być ubezwłasnowolniona, musi być zbadana przez jednego lub więcej biegłych lekarzy psychiatrów. Sąd może, jeżeli na podstawie opinii dwóch biegłych lekarzy uzna to za niezbędne, zarządzić oddanie osoby, która ma być ubezwłasnowolniona, pod obserwację w zakładzie leczniczym. Sąd uchylił ubezwłasnowolnienie, gdy ustaną przyczyny, dla których je orzeczono. Do zaskarżania postanowień uprawniony jest sam ubezwłasnowolniony.

Przeprowadzenie eksperymentu medycznego wymaga pisemnej zgody osoby badanej mającej w nim uczestniczyć. W przypadku osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej zgodę na udział tej osoby w eksperymencie leczniczym wyraża przedstawiciel ustawowy tej osoby. Jeżeli osoba taka jest w stanie z rozeznanieniem wypowiedzieć opinię w sprawie swojego uczestnictwa w eksperymencie leczniczym, konieczne jest ponadto uzyskanie pisemnej zgody tej osoby. W przypadku osoby niepełnosprawnej intelektualnie, która nie została ubezwłasnowolniona, lecz nie jest w stanie z rozeznanieniem wypowiedzieć opinii w sprawie swego uczestnictwa w eksperymencie, zgodę na udział tej osoby w eksperymencie leczniczym wyraża sąd opiekuńczy. Osoby ubezwłasnowolnione, choćby częściowo, nie mogą uczestniczyć w eksperymentach badawczych.

Nie może zawrzeć małżeństwa osoba dotknięta chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym. Jeżeli jednak stan zdrowia lub umysłu takiej osoby nie zagraża małżeństwu ani zdrowiu przyszłego potomstwa i jeżeli osoba ta nie została ubezwłasnowolniona całkowicie, sąd może jej zezwolić na zawarcie małżeństwa. Jednakże małżeństwo zawarte bez zgody sądu jest ważne, natomiast jego unieważnienia może żądać każdy z małżonków. Analogicznie nie może zawrzeć małżeństwa osoba ubezwłasnowolniona całkowicie i unieważnienia małżeństwa z powodu ubezwłasnowolnienia może żądać każdy z małżonków.

Osoby niepełnosprawne intelektualnie w przypadku pokrzywdzenia przez przestępstwo korzystają z tej samej ochrony prawnej, co inni obywatele. Istnieje kilka specjalnych przestępstw, do których znamion należy fakt pokrzywdzenia osoby nieporadnej. Należą do nich: znęcanie się nad osobą nieporadną, porzucenie osoby nieporadnej, uprowadzenie osoby nieporadnej, doprowadzenie osoby upośledzonej umysłowo do obcowania płciowego lub poddania się albo wykonania innej czynności seksualnej. Osoby upośledzone umysłowo, które nie są w stanie rozpoznać znaczenia swego czynu lub pokierować swym postępowaniem w chwili popełniania czynu zabronionego, zostają uznane za niepoczytalne i nie ponoszą winy, czyli nie popełniają przestępstwa. Osoby takie, jeśli istnieje niebezpieczeństwo, że ze względu na swój stan psychiczny znowu popełnią czyn zabroniony, mogą zostać umieszczone w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym na czas nieoznaczony.

Fakt zrównania w prawach w zakresie utrzymywania związków seksualnych i możliwości rodzicielstwa osób niepełnosprawnych intelektualnie z innymi przedstawicielami społeczeństwa potwierdza przeważający w doktrynie pogląd, że zabiegi sterylizacji nie mające charakteru leczniczego (wykonywane nawet za zgodą osoby zainteresowanej) należy traktować jako przestępstwo ciężkiego uszkodzenia ciała. Ponadto polskie prawo nie przewiduje przymusu stosowania antykoncepcji w żadnych okolicznościach (także nie wolno tego czynić w domach pomocy społecznej), tak więc osoby niepełnosprawne intelektualnie nie są ograniczane przez polskiego ustawodawcę w zakresie swych swobód seksualnych. Jednakże jeżeli niepełnosprawnemu intelektualnie mężczyźnie, który został ubezwłasnowolniony całkowicie, urodzi się dziecko pozamałżeńskie, to nie może on go uznać prawnie za własne, nie może tego również uczynić jego przedstawiciel ustawowy. Jeżeli taki ojciec jest ubezwłasnowolniony częściowo, to do uznania dziecka potrzebna jest zgoda przedstawiciela ustawowego. Osoby niepełnosprawne intelektualnie nie mające pełnej zdolności do czynności prawnych nie mogą sprawować władzy rodzicielskiej. Władza ta zostanie im odebrana lub zawieszona, a dla dziecka ustanowiony opiekun.

Nie istnieje jednolite stanowisko rządu na temat ubezwłasnowolnienia. Brak polityki rządu nastawionej na tego typu ochronę dóbr osób niepełnosprawnych intelektualnie. Władze nie prowadzą programu mającego na celu nauczenie osób z niepełnosprawnością intelektualną unikania wykorzystywania seksualnego, rozpoznawania, że taka sytuacja ma miejsce i zgłaszania tego odpowiednim organom. Brak stanowiska władz, jeśli chodzi o adopcje dzieci niepełnosprawnych intelektualnie. Brak też polityki władz nastawionej na ochronę osób niepełnosprawnych intelektualnie w sytuacji, gdy padły one ofiarą przestępstwa.

Brak danych dotyczących liczby osób niepełnosprawnych intelektualnie, które zostały ubezwłasno-

wolnione. Brak danych dotyczących liczby dzieci niepełnosprawnych intelektualnie zamieszkujących w rodzinach. Brak danych dotyczących liczby dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie zamieszkujących w rodzinach.

Bardzo dużo osób niepełnosprawnych intelektualnie jest ubezwłasnowolnianych. Istnieje bardzo silny nacisk na ubezwłasnowolnianie osób niepełnosprawnych intelektualnie, ze strony urzędów, ośrodków pomocy społecznej, lekarzy itp. Czasem nacisk jest ze strony rodzin, szczególnie jeśli dziecko przebywa w domu pomocy społecznej, ponieważ jest to niezbędne, aby odbierać jego pieniądze. Organizacje pozarządowe nie są uczestnikiem postępowania o ubezwłasnowolnienie. Nie zdarza się również praktycznie, aby członkowie takich organizacji byli powoływani na opiekunów, czy kuratorów osób ubezwłasnowolnionych. Organizacje pozarządowe nie mają więc wglądu w procedurę ubezwłasnowolniania, nie dysponują głębszą wiedzą, czy jest ona przeprowadzana w sposób prawidłowy, ani jakie elementy są brane pod uwagę przy orzekaniu. W procedurze najważniejsze jest zdanie biegłych psychiatrów, którzy oceniają stan osoby niepełnosprawnej. Zarówno psychiatrzy, jak i sądy podchodzą do niepełnosprawności intelektualnej jako do stanu stałego i niezmiennego, czyli „złe rokującego“, dlatego w zasadzie po samym stwierdzeniu niepełnosprawności intelektualnej dochodzą do wniosku o konieczności ubezwłasnowolnienia, nie patrząc, czy konkretna osoba jest w stanie samodzielnie żyć i podejmować decyzje. Z tego samego powodu nie zdarza się, aby ubezwłasnowolnienie było uchylane.

Działania na rzecz równouprawnienia osób z niepełnosprawnością intelektualną należą do podstawowych zadań organizacji pozarządowych. Organizacje te realizują je między innymi poprzez: lobbing w sprawach legislacji, starania o pełną realizację prawa do edukacji i rehabilitacji, a także udziału w kulturze, poszanowania godności, wolności itd. Ostatnio Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym kładzie duży nacisk na kształcenie self-

adwokatów, którzy sami nieśliby przesłanie o potrzebie integracji i równego traktowania.

Związki małżeńskie wśród osób z niepełnosprawnością intelektualną w zasadzie nie występują w Polsce. Równie rzadko spotkać można pewne związki nieformalne.

Nie ma problemów z korzystaniem przez osoby niepełnosprawne intelektualnie, które nie zostały ubezwłasnowolnione, z ich praw publicznych, w tym czynnego prawa wyborczego.

Bardzo dużo osób niepełnosprawnych intelektualnie jest ubezwłasnowolnianych. Istnieje bardzo silny nacisk na ubezwłasnowolnianie osób niepełnosprawnych intelektualnie, ze strony urzędów, ośrodków pomocy społecznej, lekarzy itp. Czasem nacisk jest ze strony rodzin, szczególnie jeśli dziecko przebywa w domu pomocy społecznej, ponieważ chcą oni odbierać jego pieniądze.

Z reguły osoby niepełnosprawne mówiły, że nie mają dziewczyny lub chłopaka. Niektórzy mówili o koleżankach lub kolegach, z którymi się spotykają, odwiedzają w domach, chodzą do kina. W każdym przypadku chodziło o osobę niepełnosprawną - z reguły z tego samego środowiskowego domu samopomocy lub warsztatu terapii zajęciowej. Nikt nie posiadał pełnosprawnego intelektualnie przyjaciela, a wręcz mówili, że spotykają się ze strony osób sprawnych z niechęcią, a nawet odrzuceniem. Przeważnie też woleliby nie mieć dzieci. Marzenia o wspólnym zamieszkanu, ślubie i dzieciach wyrażały raczej osoby o głębszym stopniu niepełnosprawności.

Konieczne jest zbadanie zjawiska ubezwłasnowolnienia oraz adekwatności tego instrumentu do nowej filozofii niepełnosprawności polegającej na wyrównywaniu szans i do nowych potrzeb przygotowanych do życia osób z niepełnosprawnością intelektualną. Należałoby poszukać środków ochrony i pomocy prawnej bardziej wspierających osobę niepełnosprawną a mniej - wyłączających ją z decydowania w swoich sprawach. Potrzebne są działania zmieniające negatywne postawy wobec niepełnosprawności intelektualnej i popularyzujące nową wiedzę i świadomość prawną. Zwłaszcza ważne jest szkolenie pracowników socjalnych, sędziów, psychologów i psychiatrów oraz opiekunów, a także samych osób niepełnosprawnych intelektualnie na temat bronięcia się przed wykorzystywaniem i szukania pomocy. Potrzebne jest też wprowadzenie nowoczesnych form pomocy, w tym poradnictwa.

Kultura (Zasada 10)

Mimo dostrzegania przez władze ustawodawcze i wykonawcze uczestnictwa w kulturze jako formy udziału w życiu społecznym (Karta Praw Osób Niepełnosprawnych) inicjatywy w tym zakresie podejmują wyłącznie organizacje pozarządowe. Przy znacznie ograniczonej dostępności powszechnych placówek edukacyjnych, izolacyjnym charakterze placówek kształcenia specjalnego, przy powszechnej wśród głębiej niepełnosprawnych intelektualnie bierności zawodowej, aktywność kulturalna jest jedną z niewielu, które umożliwiają im kontakty społeczne na płaszczyźnie otwartego społeczeństwa.

Organizacje pozarządowe umożliwiają osobom niepełnosprawnym intelektualnie dostęp do wydarzeń kulturalnych, same też prowadzą działalność kulturalną w różnych formach (plastyczną, rękodzieła artystycznego, muzyczną, teatralną) oraz samodzielnie organizują różne imprezy kulturalne (od wyjść do kina

inicjują udziału osób niepełnosprawnych w imprezach kulturalnych. Wspieranie polega na udzieleniu obiektów kulturalnych i niewielkich dotacjach finansowych. Bardzo dobra jest współpraca z mediami, które wykazują dość duże zainteresowanie twórczością osób niepełnosprawnych intelektualnie i uznają Polskie Stowa-

Państwa powinny zagwarantować osobom niepełnosprawnym integrację i możliwość uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych na równych prawach.

Zasada 10. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

Organizacje pozarządowe umożliwiają osobom niepełnosprawnym intelektualnie dostęp do wydarzeń kulturalnych, same też prowadzą działalność kulturalną w różnych formach oraz samodzielnie organizują różne imprezy kulturalne. Jednak władze nie inicjują udziału osób niepełnosprawnych w imprezach kulturalnych.

i teatru, po parady, koncerty i aukcje obrazów, nawet zagranicą). Jest to najczęstsza aktywność organizacji pozarządowych - z powodu łatwości przeprowadzenia i niskich kosztów. W miejscowościach, gdzie działalność taka istnieje, osoby niepełnosprawne intelektualnie uczęszczają do różnych klubów, gdzie aktywnie spędzają czas.

Władze z reguły są chętne do współpracy w celu umożliwienia aktywnego uczestnictwa takim osobom w wydarzeniach kulturalnych. Chętnie biorą udział w imprezach organizacji pozarządowych, gdyż ma to udowodnić społeczeństwu ich troskę o osoby niepełnosprawne i ich poprawność polityczną. Ale władze nie

rzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym za wiarygodne źródło informacji.

Aby rozwijać te możliwości należałoby uregulować status organizacji pozarządowych non-profit i zrównoważyć z publicznymi podmiotami ich dostęp do finansów publicznych, a także umożliwić osobom z niepełnosprawnością intelektualną korzystanie z lokalnych instytucji kultury finansowanych przez samorządy. To ostatnie wymaga kontynuowania pracy nad zmianami postaw pracowników tych instytucji.

Sport i rekreacja (Zasada 11)

Systematyczne uprawianie sportu i turystyki traktowanych jako hobby i styl życia - prawie nie istnieje a wypoczynek wyjazdowy, jeżeli wymaga ponoszenia choćby części kosztów, z powodu pauperyzacji rodzin, staje się coraz mniej dostępny. W niewielkim zakresie dofinansowywane są inicjatywy organizacji pozarządowych w tych dziedzinach.

Brak danych dotyczących budżetu przeznaczonego na przygotowanie wykwalifikowanego personelu i zaadoptowanych programów turystyczno-sportowych dla osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Brak danych dotyczących budżetu mającego umożliwić osobom niepełnosprawnym intelektualnie udział w krajowych i międzynarodowych wydarzeniach sportowych.

Władze niezbyt często przekazują środki finansowe na imprezy sportowe, choć w stosunku do innych wydatków na niepełnosprawnych sport jest preferowany. Odpowiedzialne są za to głównie władze lokalne, które

Państwa podejmą działania, aby zapewnić osobom niepełnosprawnym równe możliwości uprawiania sportu i rekreacji.

Zasada 11. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

dają małe dotacje, wolą udostępnić za darmo obiekty. Sporadycznie też przekazują środki finansowe na pokrycie dojazdów na zawody sportowe. Zdarza się, że władze faworyzują niektóre organizacje (według powiązań politycznych lub personalnych). Same władze nie organizują zawodów sportowych o charakterze integracyjnym. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają bardzo ograniczony dostęp do sportu i wypoczynku, tylko niewielki ich odsetek trenuje w miarę systematycznie. Brak infrastruktury sportowej, np. basenów. Boiska sportowe nie są dostosowane do specyficznych potrzeb osób niepełnosprawnych intelektualnie. Brak też odpowiednio wyszkolonego personelu, jak również specjalnych kompleksów sporto-

wych oraz programów sportowych dla nich przeznaczonych. Organizacje pozarządowe same kupują sprzęt sportowy i prowadzą zajęcia sportowe pod okiem odpowiednio wykwalifikowanych opiekunów.

Władze niezbyt często przekazują środki finansowe na imprezy sportowe, choć w stosunku do innych wydatków na niepełnosprawnych sport jest preferowany.

Pomagają również rodzicom w organizacji wypoczynku i rekreacji dzieci i dorosłych niepełnosprawnych. Angażują w tę działalność własne fundusze i korzysta z niewielkich dotacji z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

Sport i wypoczynek są tymi dziedzinami, które aktywizują i stwarzają możliwość kontaktów społecznych. Należy dążyć do wprowadzenia specjalnych programów sportowo-rekreacyjnych dla dzieci i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną do planów lokalnych samorządów. Powinny one objąć zarówno działania samych samorządów jak i dofinansowywanie inicjatyw pozarządowych. Problem ten powinien także znaleźć się w Narodowym Programie Wyrównywania Szans Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną.

Religia (Zasada 12)

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają możliwość uczestniczenia w życiu kościoła i wspólnot parafialnych. Formy, w których udział ten jest organizowany mają najczęściej charakter specjalny, nie integracyjny.

W Polsce stosunek państwa do wszystkich kościołów i innych związków wyznaniowych opiera się na poszanowaniu wolności sumienia i wyznania. Zgodnie z konstytucją rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami.

Państwa będą podejmować działania ułatwiające równoprawne uczestnictwo osób niepełnosprawnych w życiu religijnym ich społeczności.

Zasada 12. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole. Lekcje religii odbywają się we wszystkich przedszkolach i szkołach podstawowych oraz ponadpodstawowych na życzenie rodziców, a w tych ostatnich także na życzenie uczniów.

Dotyczy to także szkół specjalnych.

Współpraca pomiędzy organizacjami pozarządowymi osób niepełnosprawnych intelektualnie a kościołami układa się dobrze. Organizowane są msze z uczestnictwem osób niepełnosprawnych intelektualnie. Hierarchia kościelna bierze udział w wydarzeniach kulturalnych i świątach osób niepełnosprawnych inte-

Współpraca pomiędzy organizacjami pozarządowymi osób niepełnosprawnych intelektualnie a kościołami układa się dobrze.

ktualnie. Zdarzają się, choć bardzo rzadko, przypadki odmowy udzielania sakramentów osobom głębiej intelektualnie niepełnosprawnym.

Niektórzy rodzice chodzą ze swoimi niepełnosprawnymi intelektualnie dziećmi na specjalne spotkania prowadzone przez księży lub siostry zakonne - w for-

mie zabawy, rozrywki, odpoczynku. Są organizowane dla nich pielgrzymki, w tym zagraniczne. Jest duże zaangażowanie księży w integrację środowiska niepełnosprawnych intelektualnie. Zaangażowanie zależy jednak od osobistych predyspozycji księży i zakonnic

- brak wykwalifikowanego personelu, młodzi księża czasem boją się problemu niepełnosprawności. Rozumienie kwestii religijnych przez osoby niepełnosprawne intelektualnie jest różne - zależne od stanu niepełnosprawności, a także od podejścia rodziców.

Organizacje pozarządowe osób niepełnosprawnych (Zasada 18)

Status organizacji pozarządowej non-profit w Polsce nie jest jeszcze uregulowany. Prowadzi to do negatywnych zjawisk przynajmniej w dwóch dziedzinach. Po pierwsze reprezentacja samych osób niepełnosprawnych oraz ich rodzin ma niewielki wpływ na działania władz w sprawach dotyczących tych środowisk, co jednocześnie oznacza niedostateczną współpracę pomiędzy organami publicznymi a społeczeństwem obywatelskim. Po drugie utrudniony jest dostęp organizacji pozarządowych do środków publicznych oraz gromadzenia innych funduszy, mimo, że to właśnie organizacje pozarządowe podejmują i prowadzą większość inicjatyw wyrównujących szanse osób niepełnosprawnych.

Zgodnie z Konstytucją wszyscy obywatele mają prawo wyrażania swoich poglądów i zrzeszania się w różnych organizacjach. Działalność w ramach tzw. trzeciego sektora może przybrać w Polsce formy prawne stowarzyszenia lub fundacji. Podstawę prawną funkcjonowania organizacji pozarządowych w Polsce stanowią *ustawa prawo o stowarzyszeniach* i *ustawa prawo o fundacjach*. Jednakże przewidziany prawem obowiązek konsultowania się władz publicznych dotyczy wyłącznie związków zawodowych i organizacji pracodawców.

Władze publiczne uważają, że współpracują z organizacjami pozarządowymi reprezentującymi interesy osób niepełnosprawnych. Spotyka się z nimi sporadycznie premier, ministrowie i instytucje pararządowe. Powoływane są nawet stałe zespoły konsultacyjne. W Sejmie co jakiś czas odbywają się seminaria i konferencje. Organizacje pozarządowe pojedynczo, tylko w krytycznych sytuacjach - wspólnie, występują do najwyższych władz z różnego rodzaju petycjami. Jednak ogólnie trzeba stwierdzić, że wszystkie te działania nie mają charakteru stałej współpracy i wspólnego rozwiązywania problemów. Strona rządowa i samorządowa dąży raczej do tego, aby zrealizować swoje zamierzenia i „obronić” je przed interwencją strony pozarządowej.

Brak jest we władzach publicznych silnej struktury kreującej i koordynującej politykę państwa wobec osób niepełnosprawnych. Istniejący urząd Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych ma niewielki wpływ na politykę poszczególnych resortów. Dlatego też powołana przez niego Krajowa Rada Konsultacyjna do Spraw Osób Niepełnosprawnych nie ma satysfakcjonującej pozycji reprezentacji interesów osób niepełnosprawnych i ich środowisk. Nie ma wspólnej reprezentacji organizacji osób niepełnosprawnych i ich rodzin.

Państwa powinny określić prawo organizacji osób niepełnosprawnych do reprezentowania osób niepełnosprawnych na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym. Państwa powinny także uznać doradczą rolę organizacji osób niepełnosprawnych w kształtowaniu polityki społecznej w odniesieniu do tych osób.

Zasada 18. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ

W budżecie państwa nie ma wyodrębnionego działu poświęconego wspieraniu organizacji pozarządowych. Dostępne środki znajdują się w gestii poszczególnych ministerstw i są niewielkie. W budżecie Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych przeznaczono na zadania zlecone organizacjom pozarządowym na 2000 r. 12.233.000 PLN (3.055.500 €). Jednostki samorządu terytorialnego mają możliwość finansowania niektórych zadań podejmowanych przez organizacje pozarządowe w ramach pozyskiwanych środków własnych. Jednak z powodu chronicznego braku pieniędzy, wspieranie organizacji pozarządowych ma miejsce rzadko i są to środki niewystarczające na prowadzenie stałej działalności.

Brak aktualnych danych dotyczących liczby organizacji działających na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną. Brak danych ogólnych dotyczących liczby członków w ogólnokrajowych i lokalnych organizacjach działających na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną. W Polskim Stowarzyszeniu na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym działa ok. 28 tyś. członków w 160 kołach lokalnych.

Organizacji pozarządowych działających w różnych dziedzinach niepełnosprawności jest dość dużo, zajmują się one raczej jednym rodzajem niepełnosprawności. Powstają nawet organizacje mające na celu ratowanie jednego konkretnego dziecka, czy osoby dorosłej (np. fundacje zbierające środki na kosztowną operację, czy przeszczep). Organizacje te rzadko ze so-

Różne formy działalności organizacji pozarządowych, które są zadaniami publicznymi, choć z wielkim trudem i w niewystarczającym wymiarze, finansowane są ze źródeł budżetowych rządowych i samorządowych oraz z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Jednakże obsługa tych zadań, w tym zarządzanie nimi, nie jest uwzględniana przy przyznawaniu środków (tzw. koszty pośrednie). Stąd nawet przy dużej działalności organizacje pozarządowe nie mają pieniędzy na zatrudnianie pracowników, opłatę telefonu itp. To powoduje, iż są one słabe i źle wyposażone.

bą współpracują, raczej konkurują do ograniczonych źródeł finansowania. Z reguły nie mają doświadczenia a wysokie potrzeby materialne nie znajdują pokrycia w możliwościach ich realizacji. Baza danych o organizacjach jest niepełna, rodzice z reguły nie mają nawyku szukania kontaktów innych niż profesjonalne i nie wiedzą, gdzie znaleźć poza nimi wsparcie. Rozdrobnienie organizacji ma też swoje źródła w braku umiejętności organizacyjnych.

Dzięki autorytetowi najsilniejszych organizacji pozarządowych i personalnym kontaktom udaje się zgłaszać uwagi do projektów aktów prawnych (jeżeli samodzielnie uda się zdobyć ich tekst), jednakże żaden dokument, poza Kartą Praw Osób Niepełnosprawnych, nie powstał z oficjalnej konsultacji. Wymiana informacji, konferencje, liczne propozycje zgłaszane do

ministrów zewnętrznie sprawiają wrażenie poprawnych, ale na ogół nie znajdują przełożenia realizacyjnego.

Różne formy działalności organizacji pozarządowych, które są zadaniami publicznymi, choć z wielkim trudem i w niewystarczającym wymiarze, finansowane są ze źródeł budżetowych rządowych i samorządowych oraz z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Jednakże obsługa tych zadań, w tym zarządzanie nimi, nie jest uwzględniana przy przyznawaniu środków (tzw. koszty pośrednie). Stąd nawet przy dużej działalności organizacje pozarządowe nie mają pieniędzy na zatrudnianie pracowników, opłatę telefonu itp. To powoduje, iż są one słabe i źle wyposażone.

Na szczeblu centralnym współpraca organizacji pozarządowych działających na rzecz osób niepełnosprawnych układa się dobrze, natomiast na szczeblu terenowym bywa różnie, gdyż konkurują one do pieniędzy. Współpraca lobbingsowa dopiero się zaczyna. Sześć lat temu m.in. z inicjatywy Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym powstał Krajowy Sejmik Osób Niepełnosprawnych. Przestał on jednak funkcjonować, mimo że w pierwszym okresie zdobył dużą siłę. Obecnie jest planowane luźne porozumienie lobbingsowe w postaci platformy porozumienia organizacji osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Rodzice, z którymi przeprowadzono wywiad, są członkami organizacji pozarządowych na rzecz osób niepełnosprawnych intelektualnie. Są oni zadowoleni z działalności organizacji pozarządowych, z organizowanych przez nie zajęć dla dzieci i dorosłych. Rodzice uważają, że powinny zajmować się organizowaniem opieki, szczególnie gdy ich zabraknie. Działania powinny być także skierowane na pozyskiwanie środków finansowych, umożliwiających zakładanie i funkcjonowanie placówek wychowawczo-opiekuńczych oraz rehabilitacyjno-leczniczych.

Niezbędne jest przyjęcie przez Parlament *ustawy o organizacjach pożytku publicznego non-profit*.

Domy pomocy społecznej

Uderza ogromny rozdźwięk między standardami określonymi w ustawie i rozporządzeniem wykonawczym z 2000 r. a rzeczywistością opisaną przez dyrektorów konkretnych placówek oraz organizację pozarządową i rodziców. W prawie widoczna jest świadomość praw człowieka i tendencja normalizacyjna, przynajmniej w sferze bytowej, w realizacji - w większości są to placówki opiekuńcze starego typu, przepełnione, zunifikowane, organizujące życie grupowo, w którym mieszkańcy głównie spędzają czas beczynnie, w izolacji od otwartego otoczenia i życia społecznego.

Według *ustawy o pomocy społecznej* prowadzenie domów pomocy społecznej, ośrodków wsparcia o zasięgu lokalnym oraz kierowanie do nich osób wymagających opieki należy do zadań własnych gminy, natomiast do zadań z zakresu pomocy społecznej reali-

zowanych przez powiat należy zapewnienie, organizowanie i prowadzenie usług o określonym standardzie w domu pomocy społecznej o zasięgu ponadgminnym, organizowanie mieszkań chronionych oraz kierowanie osób ubiegających się o przyjęcie do domu pomocy

społecznej. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Socjalnej w sprawie domów pomocy społecznej, dom pomocy społecznej zapewnia całodobową opiekę oraz zaspokaja niezbędne potrzeby bytowe, edukacyjne, społeczne i religijne na poziomie obowiązującego standardu. Szczegółową organizację i działanie domu określa regulamin, ustalony przez dyrektora domu po zasięgnięciu opinii jego mieszkańców. Obowiązki mieszkańców domu określone regulaminem nie mogą być nadmierne w stosunku do ich możliwości. Szczegółowe standardy, według których musi funkcjonować dom pomocy społecznej zawarte są w załączniku do powyższego rozporządzenia.

Dom pomocy społecznej powinien być zorganizowany w sposób, który zapewniałby mieszkańcom warunki bezpiecznego i godnego życia, intymność, niezależność, oraz umożliwiałby rozwój osobowości, a w miarę możliwości ich samodzielność.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Socjalnej w sprawie szczegółowego sposobu działania w sprawach przyjęcia do domu pomocy społecznej oraz wypisania z domu pomocy społecznej osoby chorej psychicznie i upośledzonej umysłowo, osoba, która wskutek zaburzenia psychicznego nie jest zdolna do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych i nie ma możliwości korzystania z pomocy innych osób, może być skierowana do domu pomocy społecznej, jeżeli nie wymaga leczenia szpitalnego. Na wniosek tej osoby, jej przedstawiciela ustawowego lub kierownika szpitala psychiatrycznego starosta kieruje tę osobę do instytucji opiekuńczej. Jeżeli osoba taka nie wyraża zgody na takie skierowanie lub nie wyraża na to zgody jej przedstawiciel ustawowy, a brak opieki zagraża jej życiu, kieruje się ją na podstawie orzeczenia sądu opiekuńczego. Odnosi się to również do osoby, która nie jest zdolna do wyrażenia zgody.

Domy pomocy społecznej, które nie osiągają wymaganego standardu, są obowiązane do opracowania i realizacji programu naprawczego do 2006 r. Do zadań wojewody należy kontrola usług i akceptacja programów naprawczych w domach pomocy społecznej, a także ocena stopnia realizacji programu naprawczego. Wojewoda może cofnąć zezwolenie na prowadzenie domu pomocy społecznej i wykreślić go z rejestru, jeżeli świadczone usługi są na poziomie niższym niż obowiązujący standard. Ponadto zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości w sprawie kontroli przestrzegania praw osób z zaburzeniami psychicznymi przebywających w szpitalach psychiatrycznych i domach pomocy społecznej, kontrolę legalności przyjmowania i przebywania w domach pomocy społecznej osób z zaburzeniami psychicznymi oraz warunków, w jakich osoby te przebywają, sprawuje sędzia obeznany z problematyką ochrony zdrowia psychicznego, wyznaczony przez prezesa sądu okręgowego, w którego okręgu znajduje się zakład.

Dom pomocy społecznej powinien być zorganizowany w sposób, który zapewniałby mieszkańcom warunki bezpiecznego i godnego życia, intymność, niezależność, oraz umożliwiałby rozwój osobowości, a w miarę możliwości ich samodzielność.

Brak ustawodawstwa regulującego prawny status mieszkańców domu pomocy społecznej. Osoby przebywające w domu pomocy społecznej muszą być w tym domu zameldowane na pobyt stały, ale nie muszą być ubezwłasnowalnione. Jednak osoby, które samodzielnie nie wykorzystują swoich pieniędzy, są często ubezwłasnowalniane, aby rodziny mogły dysponować ich majątkiem.

Władze państwowe zapewniają dotacje finansowe na przystosowanie domów do standardów. Jednak, według dyrektorów domów pomocy społecznej władze nie są świadome rzeczywistości, jaka panuje w takich domach. Domy nie mają wystarczająco dużo funduszy, aby te standardy w całości wcielić w życie. Ledwie starcza im na wyżywienie i pensje dla personelu. Nie ma środków na adaptację i remonty budynków. W standardach jest zapis, że w wypadku osób leżących, wieloosobowy pokój powinien być przeznaczony dla nie więcej niż czterech osób. W rzeczywistości w takich pokojach jest często po 7 łóżek. Po reformie opieki zdrowotnej dostęp do służby zdrowia stanowi problem. Zgodnie ze standardami domy pomocy społecznej mają obowiązek zapewnić dzieciom możliwość realizacji obowiązku szkolnego, a dla osób dorosłych, w miarę ich możliwości - pracę lub udział w warsztatach terapii zajęciowej.

W większości domów pomocy społecznej przebywają osoby niepełnosprawne intelektualnie w różnym wieku o różnym stopniu niepełnosprawności intelektualnej, również ze sprzężonymi dysfunkcjami i chorobami. W części placówek żyją też razem osoby chore psychicznie, a bywa, że też po prostu stare i niezaradne.
W większości z nich mieszka ponad sto osób. Z reguły pokoje są kilkuosobowe (8-10). Mieszczą się w nich jednoosobowe łóżka.

Władzom publicznym nic nie wiadomo na temat ewentualnych skarg odnośnie pracy tych placówek, poza faktem, że na miejsce w nich czeka się czasami nawet latami.

W większości domów pomocy społecznej przebywają osoby niepełnosprawne intelektualnie w różnym wieku o różnym stopniu niepełnosprawności intelektualnej, również ze sprzężonymi dysfunkcjami i chorobami. W części placówek żyją też razem osoby chore psychicznie, a bywa, że też po prostu stare i niezaradne. Domy są rozdzielnościowe i koedukacyjne. W większości z nich mieszka ponad sto osób. Z reguły pokoje są kilkuosobowe (8-10). Mieszczą się w nich

jednoosobowe łóżka. Osoby posiadają na ogół własne ubrania i przedmioty podstawowego użytku. Rzeczy zazwyczaj kupuje im dom. Rzadko dysponują jednak własną szafą. Warunki higieniczne i żywieniowe są na ogół niezłe. Osoby niepełnosprawne intelektualnie nie mają tam zapewnionej daleko idącej intymności. Kontakty wielu mieszkańców z rodziną ulegają zerwaniu. Większość personelu nie ma odpowiedniego przygotowania. Trzeba stwierdzić, że władze państwowe, określając standardy dla domów pomocy społecznej, zajęły się wyłącznie warunkami bytowymi (np. liczba par butów, wielkość pomieszczeń w m² na osobę, liczba wejść elektrycznych w ścianach, ilość potraw do wyboru itp.). Tylko niewiele spełnia normatywne wymagania. Upodmiotowienie mieszkańców, czyli przestrzeganie wobec nich podstawowych praw człowieka, wymagałoby standardów również innego rodzaju, zwłaszcza biorąc pod uwagę potrzeby osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Dotacja wojewody wynosi 1330 PLN na jednego mieszkańca miesięcznie (332,50 €). Oprócz dotacji wojewody dom pomocy społecznej utrzymuje się z innych dochodów (odpłatności mieszkańców - zwłaszcza z rent - 70%, czasem są to wpływy z aukcji prac mieszkańców). Dom pomocy społecznej jest finansowany w zależności od liczby mieszkańców. Opłaty od mieszkańców są potrącane bezpośrednio z ich dochodu lub płacone przez nich, albo ich rodziny do kasy domu. W 2000 r. przeznaczono 1.181.533 PLN (295.383 €) na szacunkowo 772 domy pomocy społecznej, w tym dla ok. 23.632 osób niepełnosprawnych intelektualnie.

Wielkość domów pomocy społecznej kształtuje się od kilkudziesięciu do siedmiuset mieszkańców. Do-

mów pomocy społecznej przeznaczonych dla ponad stu mieszkańców jest ok. 160.

Domy pomocy społecznej powinny być w pierwszym rzędzie zmodernizowane, zhumanizowane i dostosowane do standardów. Należy zmniejszyć ilość przebywających w nich mieszkańców, najwyżej do kilkudziesięciu osób, a organizację życia oprzeć na wolności wyboru i wielości ofert aktywności w placówce i na zewnątrz niej. Powinny też być bardziej otwarte na świat zewnętrzny - stać się domem, gdzie się sypia i z którego się wychodzi, a nie miejscem wegetacji bez ruchu. Powinny proponować szerszy zakres zajęć dziennych, pozwalać mieszkańcom na większą samodzielność - traktowanie domu jako ich własnego z przejściem za niego odpowiedzialności. Nie powinno się w nich umieszczać osób, które mogłyby żyć w otwartym środowisku, na przykład z odpowiednim wsparciem. Tym bardziej, nie należy łączyć osób niepełnosprawnych intelektualnie z osobami chorymi psychicznie, albo starymi.

Potrzebna jest szeroka akcja popularyzująca prawa człowieka dla osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz zasady normalizacji w organizacji ich życia, również w domach pomocy społecznej. Następnie należy przygotować i doprowadzić do przyjęcia przez Parlament (z zapewnieniem budżetu) Program Narodowy, w którym podjęte będą m.in. sprawy mieszkalnictwa chronionego dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, przy czym tworzenie mieszkań chronionych w otwartym środowisku winno być połączone ze stopniowym ograniczaniem, aż do ich likwidacji, domów pomocy społecznej dla osób z niepełnosprawnością intelektualną w obecnej formie.

Rekomendacje

Bazując na ustaleniach Raportu, autorzy pragną przedstawić następujące rekomendacje działań regionalnego, krajowego i Europejskiego szczebla. Powinny one zostać przeprowadzone we współpracy z organizacjami osób niepełnosprawnych.

- Niezbędne jest bardziej intensywne działanie w zakresie zmieniania świadomości społecznej na temat niepełnosprawności. Działania skierowane będą do różnych grup ludzi i instytucji: do uczniów, studentów, poszczególnych grup zawodowych, instytucji, urzędów, do ciał przedstawicielskich, a także do rodzin osób niepełnosprawnych, pracowników mediów i ogółu społeczeństwa. W tym celu zostaną przygotowane i rozpowszechnione zróżnicowane „kapsuły informacyjne”, oparte na najnowszym podejściu do problemu, wiedzy oraz informacjach o możliwościach osób niepełnosprawnych intelektualnie i niezbędnych, a także istniejących dla nich, formach wsparcia.
- Aby zmienić sytuację w opiece zdrowotnej, należy przede wszystkim poprawić funkcjonowanie całego systemu opieki medycznej dla wszystkich obywateli. Specyficzne potrzeby osób z niepełnosprawnością intelektualną wymagają poprawy wiedzy lekarzy, zwłaszcza pediatrów, o niepełnosprawności intelektualnej i leczeniu sprzężonych z nią zaburzeń, zwiększenia liczby lekarzy neurologów i psychiatrów dziecięcych, standardów wczesnej interwencji oraz poprawy informacji. W tych sprawach Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób Upośledzonych Umysłowo wystąpi z wnioskiem do odpowiednich władz. Stowarzyszenie przygotowuje procedurę informowania rodziców o stwierdzonym u ich dziecka upośledzeniu oraz zasady kompleksowego, wielospecjalistycznego prowadzenia małych dzieci. Wystąpi w sprawie uregulowania zasad korzystania ze specjalistycznej opieki zdrowotnej, sprzętu rehabilitacyjnego i pomocniczego oraz długotrwałej rehabilitacji osób niepełnosprawnych.
- Podjęte zostaną wysiłki w celu przygotowania wieloletniego programu budowania systemu wsparcia osób niepełnosprawnych intelektualnie i ich rodzin, systemu, który umożliwi im normalne życie w otwartym środowisku. Program ten powinien objąć: rozpoznanie potrzeb na terenie każdej gminy, powiatu i województwa, opracowanie kompleksowego zestawu usług będącego odpowiedzią na różne rodzaje potrzeb, zaplanowanie stopniowego rozwoju zasobów społecznych realizujących te usługi na terenach objętych rozpoznaniem.
- W celu zapewnienia osobom z niepełnosprawnością intelektualną dostępu do informacji, ważnych zwłaszcza dla udziału w życiu społecznym i korzystania z praw człowieka zostaną przygotowane i wydane materiały uświadamiające potrzebę udostępniania informacji osobom z trudnościami w czytaniu i rozumieniu oraz ulotki informacyjne w technice tekstu „łatwego do czytania” odnoszące się do różnych dziedzin życia.
- Konieczna jest zmiana sposobu orzekania o upośledzeniu umysłowym, zwłaszcza dla celów edukacyjnych, z jednorazowego badania na dłuższy proces diagnostyczny łączący obserwację z badaniem. Niezbędna jest poprawa dostępności edukacji oraz jej efektywności. Rozwinąć trzeba opieranie pracy na mocnych stronach dziecka i indywidualnych programach w połączeniu ze zwiększeniem elastyczności organizacji szkoły, tak aby poprawić możliwości realizowania indywidualnych programów. Edukacja każdego dziecka niepełnosprawnego powinna być monitorowana i poddawana wnikliwej ewaluacji przez zespół wielospecjalistyczny. Powinna też ulec wzmocnieniu pozycja rodziców wobec profesjonalnego personelu. W tych sprawach PSOUU, w koalicji z innymi organizacjami pozarządowymi, będzie występować do Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu.

- Niezbędne jest przystąpienie do opracowania systemu aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną, jako tych, których zatrudnienie wymaga szczególnie wielopłaszczyznowej, precyzyjnej, konsekwentnej i długotrwałej pomocy. Powinni być szkoleni instruktorzy przygotowania zawodowego dla osób niepełnosprawnych intelektualnie oraz pośrednicy pracy nastawieni na znajdowanie miejsc pracy dla takich osób. Szczególne wsparcie, skierowane na konkretną osobę, powinni otrzymywać pracodawcy zatrudniający osoby z umiarkowaną i znaczną niepełnosprawnością intelektualną, również na otwartym rynku pracy.
- Aby stymulować samo-zaradność rodzin oraz wspierać integrację, zostanie przygotowany odpowiedni program, który zaproponuje skoordynowanie instrumentów polityki społecznej, m.in. niezbędną wysokość świadczeń i formy pomocy rodzinie zapobiegające instytucjonalizacji (m.in. asystent osobisty, specjalistyczne usługi domowe, poradnictwo, formy krótkotrwałego zastępstwa w opiece, placówki dzienne itd.) z długofalową polityką wobec instytucji totalnie opiekuńczych.
- Będziemy dążyć do wprowadzenia środków ochrony i pomocy prawnej bardziej wspierających osobę niepełnosprawną a mniej - wykluczających ją z decydowania w swoich sprawach. Ważne jest szkolenie pracowników socjalnych, sędziów, psychologów i psychiatrów oraz opiekunów z zakresu praw oraz możliwości niepełnosprawnych intelektualnie, a także samych osób niepełnosprawnych intelektualnie na temat bronięcia się przed wykorzystywaniem i szukania pomocy oraz występowania w swoich sprawach. W tej dziedzinie jest oczekiwana szeroka współpraca z Rzecznikiem Praw Obywatelskich.
- Aby rozwijać dostęp do kultury trzeba umożliwić osobom z upośledzeniem umysłowym korzystanie z lokalnych instytucji kultury finansowanych przez samorządy oraz rozwijać działalność organizacji pozarządowych w tej dziedzinie.
- Należy dążyć do wprowadzenia specjalnych programów sportowo-rekreacyjnych dla dzieci i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną do planów lokalnych samorządów. Powinny one objąć zarówno działania samych samorządów jak i dofinansowywanie inicjatyw pozarządowych.
- Następnie będziemy dążyć do przygotowania i przyjęcia przez parlament programu w sprawie mieszkalnictwa chronionego dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, który powinien połączyć tworzenie mieszkań chronionych w otwartym środowisku ze stopniowym ograniczaniem, aż do likwidacji, domów pomocy społecznej dla osób z niepełnosprawnością intelektualną w obecnej formie.
- Zostanie uruchomione silne lobby społeczno-profesjonalne w celu doprowadzenia do przygotowania i przyjęcia Narodowego Programu Wyrównywania Szans Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną oraz Wspierania ich Rodzin.
- Niezbędne jest przyjęcie przez Parlament ustawy o organizacjach pożytku publicznego non-profit.

W dalszej części projektu „Rozwój Praw Człowieka w odniesieniu do Osób Niepełnosprawnych Intelektualnie w Społeczeństwie Cywilnym“, Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, wraz z Inclusion Europe, wypracuje Narodowy Plan Akcji bazujący na powyższych rekomendacjach. Plan ten będzie miał na celu wprowadzenie zmian w wybranych kluczowych dziedzinach życia. Zmiany te będą nastawione na poprawę przestrzegania praw człowieka osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce.

Załączniki

I. Lista domów pomocy społecznej dla osób niepełnosprawnych intelektualnie powyżej stu mieszkańców:

Domy Pomocy Społecznej dla osób upośledzonych umysłowo w:

Bądzynie	Gieralticach	Krakowie	Moszczanach	Rąbieniu	Świdniku
Białymstoku	Gliniku Dolnym	Krasnymstawie	Mszanie Dolnej	Rokitnie	Teodorówce
Bisztynku	Gnojnie	Krwodrzy	Niedabylu	Rokocinie	Toporowie
Błiszczycach	Goślicach	Legnickim Polu	Nowej Soli	Rożdżatach	Trzciance
Bobrku	Grajewie	Lipsku	Nowej Wsi	Rudnie	Ustroniu
Borku Wielkopolskim	Grazymach	Lisowicach	Nowinach	Rudzie Różaneckiej	Warszawie
Bramkach	Harbutowicach	Lubartowie	Nowym Mieście	Ryjewie	Węgorzewie
Braniewie	Harmeni	Lubawie	Nowym Sączu	Ryżkach	Wierzbicy
Brwilnie	Izdebniku	Lubzinie	Orzeszu	Rzadkowie	Wirowie
Brzezinach	Janikowie	Łagiewnikach	Ostrowinie	Rzeszowie	Wronkach
Chlebnie	Jedlance	Łodzi	Owczarach	Sadowej	Wsolu
Chojnie	Jemielnie	Łomży	Pakówce	Samokłęskach	Wyrębach Wielkich
Choroszczy	Jezioranach	Łukowie	Pełkimiach Wygarki	Skrzynnie	Zakerzewie
Chorzowie	Jędrzejowie	Łyszkowicach	Piłce	Skwierzynie	Zakerzewie
Chwałkowie	Kalince	Machowinie	Piskorowicach	Sobowie	Zaskoczynie
Cisewie	Kamieniu Wielkim	Matczynie	Plazie	Sosnicowicach	Zbyszycach
Czarnem	Kątach	Mianocicach	Płocku	Stanisławiu	Zgórsku
Czarnowie	Kędzierzynie Koźlu	Miechowie	Pogórz	Starogardzie Gdańskim	
Damaszce	Klisinie	Miedarach	Poraju	Strzałkowie	
Dąbrowie	Kobylej Górze	Mieni	Pruszkowie	Strzelinku	
Dębnie	Kobysewie	Miłowicach	Przasnyszu	Suszu	
Famierowie	Kochłowie	Miszewie Murowanym	Przemysłu	Szarczu	
Franciszkowice	Konczycach	Mnichowie	Prztówku	Szpegawsku	
Gdańsku	Konstancinie-Jeziornej	Modrzewcu	Radawiu	Ślesinie	
Gębicach	Kozarzach	Moryniu	Radomiu	Śródborowie	

Domy Pomocy Społecznej dla dzieci upośledzonych umysłowo w *Biesiekierzu, Bardzie, Barawie Wsi, Michowinku;*

Domy Pomocy Społecznej dla osób upośledzonych umysłowo i psychicznie chorych w *Nowogradzie, Jarominie;*

Domy Pomocy Społecznej dla osób upośledzonych umysłowo i przewlekle chorych psychicznie w *Resku, Nowym Czarnowie;*

Domy Pomocy Społecznej dla osób upośledzonych umysłowo i samotnych kobiet w ciąży oraz samotnych matek z małoletnimi dziećmi w *Mragowie, Jasiencu;*

Dom Pomocy Społecznej dla osób upośledzonych umysłowo i osób przewlekle chorych somatycznie w *Kozuchowie;*

II. Lista aktów prawnych:

1. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78 poz. 483)
2. *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. nr 50 poz. 475)
3. *Kodeks cywilny* z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz. U. nr 16 poz. 93 z późn. zm.)
4. *Kodeks postępowania cywilnego* z dnia 17 listopada 1964 r. (Dz. U. nr 43 poz. 296 z późn. zm.)
5. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* z dnia 25 lutego 1964 r. (Dz. U. nr 9 poz. 59 z późn. zm.)
6. *Kodeks karny* z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. nr 88 poz. 553 z późn. zm.)
7. *Kodeks postępowania karnego* z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. nr 88 poz. 555 z późn. zm.)
8. *Kodeks Pracy* z dnia 26 czerwca 1974 r. (Dz. U. z 1998 r. nr 21 poz. 94)
9. *Ustawa o postępowaniu z nieletnimi* z dnia 26 października 1982 r. (Dz. U. nr 35 poz. 228 z późn. zm.)
10. *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego* z dnia 19 sierpnia 1994 r. (Dz. U. nr 111 poz. 535 z późn. zm.)
11. *Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych* z dnia 27 sierpnia 1997 r. (Dz. U. Nr 123 poz. 776 z późn. zm.)
12. *Ustawa o pomocy społecznej* z dnia 29 listopada 1990 r. (Dz. U. z 1998 r. nr 64 poz. 414 z późn. zm.)
13. *Ustawa o systemie oświaty* z dnia 7 września 1991 r. (Dz. U. z 1996 r. nr 67 poz. 329 z późn. zm.)
14. *Ustawa Prawo o stowarzyszeniach* z dnia 10 kwietnia 1989 r. (Dz. U. nr 20 poz. 104 z późn. zm.)
15. *Ustawa o fundacjach* z dnia 6 kwietnia 1984 r. (Dz. U. z 1991 r. nr 46 poz. 203 z późn. zm.)
16. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 sierpnia 1996 r. w sprawie sposobu organizowania i prowadzenia działalności w dziedzinie promocji zdrowia psychicznego i zapobiegania zaburzeniom psychicznym* (Dz. U. nr 112 poz. 537)
17. *Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 3 listopada 1995 r. w sprawie zasad organizowania i zakresu rehabilitacji leczniczej w domach pomocy społecznej* (Dz. U. 132 poz. 653)
18. *Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 sierpnia 1998 r. w sprawie szczegółowych zasad tworzenia, działania i finansowania warsztatów terapii zajęciowej* (Dz. U. nr 118 poz. 764 z późn. zm.)
19. *Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 18 grudnia 1996 r. w sprawie rodzajów specjalistycznych usług opiekuńczych oraz kwalifikacji osób świadczących takie usługi dla osób z zaburzeniami psychicznymi, zasad i trybu ustalania i pobierania opłat za te usługi, jak również warunków częściowego lub całkowitego zwolnienia od opłat* (Dz. U. z 1997 r. nr 2 poz. 12 z późn. zm.)
20. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 1997 r. w sprawie zasad organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim* (Dz. U. nr 14 poz. 76)
21. *Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 21 stycznia 2000 r. w sprawie zakładów aktywności zawodowej* (Dz. U. nr 6 poz. 77)
22. *Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 15 września 2000 r. w sprawie domów pomocy społecznej* (Dz. U. nr 82 poz. 929)
23. *Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 31 lipca 1995 r. w sprawie szczegółowego sposobu działania w sprawach przyjęcia do domu pomocy społecznej oraz wypisania z domu pomocy społecznej osoby chorej psychicznie i upośledzonej umysłowo* (Dz. U. nr 92 poz. 460)
24. *Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 23 sierpnia 1995 r. w sprawie sposobu stosowania przymusu bezpośredniego* (Dz. U. nr 103 poz. 514)
25. *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 lutego 1995 r. w sprawie kontroli przestrzegania praw osób z zaburzeniami psychicznymi przebywających w szpitalach psychiatrycznych i domach pomocy społecznej* (Dz. U. nr 23 poz. 128)